

Indelible Remembrance

[Signature]

INDALECIO BIZCARRONDO
BILINTX

BERTSO TA
LAN GUZIAK

AUSPOA LIBURUTEGIA

BILINTX
BERTSO TA LAN GUZIAK

AUSPOA LIBURUTEGIA

-12 -

COLECCION AUSPOA

Administración: Plaza de Santa María 2 -Tolosa
Dirección literaria: Rdo. P. Antonio Zavala S. J.
Colegio de San Ignacio - Ategorrieta - San Sebastián
(Guipúzcoa - España)

Ordaindu bearrak:

Urte betekoa: 180 peseta. Atzerrian: 275 peseta.
Ongilleak: 350 “ Ale bakarra: 25 “

INDALECIO BIZCARRONDO

BILINTX

BERTSO TA LAN GUZIAK

AUSPOA LIBURUTEGIA

DEPÓSITO LEGAL S. S. 272 - 1962
Nº. DE REGISTRO S. S. 6.985 - 1961

IMPRESO EN LOS TALLERES TIPOGRAFICOS "ICHAROPENA"
ZARAUZ (GUIPUZCOA - ESPAÑA)

ARKIBIDEA

Orrialdea

“BILINTX” INDALEZIO BIZCARRONDO	
UREÑA	11
ITZ-AURREA	23
Galop Infernal: Lagunkida Fraternal-eko galayak beren damari	29
Ziririkuak	31
Kontzezirentzat	35
Zaldi baten bititza	40
Pozez ta bildurrak	46
Juramentua	51
Loriak	56
¡Maita nazazu arren!	63
Beti zutzaz pensatzen	66
¡Ja jai!	70
Zenbait damaren esker txarra	73
Juana Bixenta Olabe	77
Dama ta galaya	85
Kanta	90
Somaketa	91

Gaztetan jarriyak dama bati	94
Neskatxa bati mutil batek jarriak	97
¡Izazu nitzaz kupira!	104
“Al Cefiro”	110
Dolores’i	114
Bertsolariyen gudua	116
Potajiarena	123
Orentzaro	127
Kontua	129
Pobriaren suertia	131
Biyotz eritua	133
Kanpuan da	139
Iru erregeak	142
Nik au pensatu nuen	143
Begirozute pikadoriak	144
Zortziko	146
Zaldun gazte	147
Arotz bati ziyoten	148
Penetan daramazkit	150
Konfesoriagana	152
Aspaldiyan Joxepa	153
Páginas inéditas en prosa	156
Domingo Kanpaña	166
Pepe Artola: Indalecio Bizcarrondo (Bilintx)	171
Bilintxen esaera bat	175

BILINTX

INDALECIO BIZCARRONDO UREÑA

Bilintxen jatorria auxe izan zan: Aitona, aitaren aldetik, Berastegi'tarra; Rafael zun izena, Amona, Juana Bautista de Amunarriz, Tolosarra. Aita ere, Jose, Tolosarra zan.

Beste aitona, berriz, andaluza zan: Dionisio Ureña, Ayamonte'n (Huelva) 1743 urtean jayoa. Ez da paperetan ageri zer bizimodu zun; ezta ere nola etorri zan. 1785 urteko Mayatzaren 19'an San Bizenteko elizan ezkondu zan; andregaya, Manuela Antonia Arbizua, Donostiarra zan. Alargundu ta 1792 urteko Apirillaren 22'an berriro ezkondu zan San Bizenten; andregaya Donostiarra zun: Gerarda Zamora. Berriz alargundu ta berriz ere exkondu egin zan 1796 urteko Azaroaren 3'an, San Bizenten oraingoan ere; ta ontan ere andregaya Donostiarra, Maria Josefa de Alana. 1797 urteko Azaroaren lenengo egunean, alaba bat izan zuten. San Bizenten batayatu zuten. Joakina Santos jarri zioten izena. Onek ekarri bear zun mundura Bilintx.

Bilintxen gurasoak, Jose ta Joakina, 1819 urteko Garagarrillaren 25'an ezkondu ziran, San Bizenteko elizan. Emengo paperak diotenez, bost seme alaba izan zituzten: Jose Ramon (1820-IV-16), Teresa Martina (1821-IX-5), Josefa Hilaria Petra (1825-IX-17), Josefa Franziska: Zipriana (25-IX-1827), ta danetan gazteena, Bilintx,

1831 urteko Apirillaren 30'an eguerdiko amabitan jayoa.

Urrengo egunean batayatu zuten, San Bizenteko elizan. Jarritako izenak: Gillermo Joakin Indalezio. Aita ta ama pontekoak Gillermo Mansaso ta Maria Joakina de Huici izan ziran. Beraz, auen izenak jarri zizkaten aurretik, bañan irugarrena zan beti betiko gelditu bear zitzayona.

Aitona andaluzak etzun billoba au ezagutu. Bederatzi illabete ziran illa zala (1830-VII-20), 87 urteekin. ⁽¹⁾.

Asieratik esan nai degu iñondik ere ezin somatu izan degula "Bilintx" izengoiti ori nundik ote zun.

Aurra zala, erori egin zan ta arpegia zearo itxura galduta gelditu zitzayon ⁽²⁾. Orregatik "Moko" edo "Indalezio Moko" esaten zioten.

Geroago zezen batek adarra iztarretik sartu ta oso gaixo utzi zun. Zenbait astebete oyeau pasa bear izan zitun. ⁽³⁾

Arotza izan zan. Arzuaga zeritzayon baten aroztegian ibilli zan lanean. Laneko bi lagunuen izenak badakizkigu: Domingo Kanpaña famatua ta Erramun "Moko". Beraz, onek Bilintxen izengoiti ber-bera zun.

Argitasun auek Pepe Artolari zor dizkiogu, Onek Bilintxen gertaera batzuk idatzita utzi dizkigu. Liburu onen bukaeran jarri ditugu. Ez dira asko, bañan mesede ederra egiten dute Bilintxen alderdi danak ezagutu-arazteko.

Bestela ere badakizkigu beste gertaera batzuk. Danen aurretik kontatuko deguna oso ezaguna da,

---

(1) Orain arteko berri danak San Bizenteko paperetatik artuak ditugu. Lan ori egin diguna Pepe Artola'ren billoba da, Juan Maria Artola, Milla esker.

(2) J. Manterola: Cancionero Vasco, 2.ª serie, Tomo I, Abril de 1878.

(3) J. Manterola: "Cancionero Vasco, 2.ª serie, Tomo I, Abril de 1878".

batez ere Donostian. Bañan emen jarriko degu "Euskal-Erria" aldizkarian 1885 urtean, beraz Bilintx il da amar urte bete baño len, dagon bezelaxe. Ala dio:

"Bein batean kalean zijoala Bilintx gogoangarria, igaro zan bere aurretik gizon bat zerbait moxkortua, eta esan dio:

-Adio Bilintx.

Eta Bilintxek, itzetik ortxera, erantzun zion:

-Adio Balantx."

Aldizkari onek berak (T. 41, 1899) Bilintxen beste ateraldi au kontatzen digu:

"Buru soil edo illegabekoa zuen antzera, lagunene batek, far egin nayeana, kentzen omen dio txapela esanaz:

-¡Oi, oi, Indalezio, ire buruak, gazta zirurik, motell!

-¿Zergatik?

-Legun leguna ta zuriya dagoelako.

-Eta ireak, berriz, illerri edo kanposantua.

-¿zergatik?

-Illez betea dagoelako."

Beste bein, nagusiak bialdu omen zitun Bilintx ta beste langille bat Ixturin ta Miraconcha tarteko "palaziyo" batera, "mueble" batzuk eramatera. Garai artan, inguru artako Muntto baserrian-eta, sagardotegia izaten zan. Batak besteari esan zion: "Aizak, sagardoa eran bear diagu. Ara, palaziyo ontan zakurra izaten dek, bai, ta egin zagon papera zakurra zaunkaka irten ta guk alde egin bear izan diagula". Alaxe egin zuten: mueble, gurdi ta guzi bertan utzi ta sagardotegira. ⁽⁴⁾

Noiz ez dakigula, Teatro zarreko konserje egin zuten. Bizi tokia ere an bertan zun. ⁽⁵⁾ Jendeari "refreskoak", ura "eskonfakin" ta

---

⁽⁴⁾ Dunixi jaunak (Dionisio Azcue) kontatua.

⁽⁵⁾ Makiña bat tokitan ageri dana.

orrelakoak saltzen aritzen zan. Artarako dendetxo bat-edo an bertan omen zun. ⁽⁶⁾

Bein zortzi milla errial lapurtu zizkioten. Manterolak ala dio: "de su establecimiento", ta dendetxo ontatik eramango zioten diru pilla ori. ⁽⁷⁾

Konserje izanik ere, etzion arotz-lanari laga. Bein Teatro zarraren atarian "trintxa" deritzayon erreminta zorrozten ari zan. Egun artan komeria edo zer edo zer bazan Teatroan. Mutil bat alderatu ta esan zion: "Aizu, Bilintx, sartu nazu". Ta Bilintxek: "Bai, zorroztean". Alegia, zorroztutakoan trintxa sartuko ziola. ⁽⁸⁾

Bere emaztea Nikolasa Erquicia Macazaga izan zan. San Bizenteko paperak Azkoitiarra zala diote. 1846 edo 1847 urtean jayo zan. 1932 urtean il zan ta oraindik ere asko daude Donostian artaz oroitzen diranak. Oso emakume prestua omen zan.

Bañan ez San Bizenten ta ez Santa Marin, ez degu ezkontzako paperik arkitu. Bearbada, andregaya Azkoitikoa izanik, emen ezkonduko zirala ta abixua eman nion Azkoitiko erretoreari. Badakit ango paperak aztertu ditula bañan ez du ez jayotzako ta ez ezkontzako paperik arkitu. Lenengo semea 1870 urtean izan zuten, amak 24 urte zituala, ta 1869 urtean-edo, ezkonduko ziran.

Bi seme ta alaba bat izan zituzten: Benito (1870-I-12), Pio Franzisko (1871-VII-II) ta Maria Ana Hilaria (1874-VII-26). ⁽⁹⁾

Esan degun urtean ezkondu baziran -askoz lenago ezin ezkonduko ziran beintzat- Bilintx berandu xamar ezkondu zan, 38 bat urteekin.

⁽⁶⁾ Joakin Muñoz-Baroja jaunak esana.

⁽⁷⁾ J. Manterola: "Cancionero Vasco, 2.ª serie, Tomo I, Abril de 1878".

⁽⁸⁾ Dunixi'k kontatua.

⁽⁹⁾ Santa Mariko paperetatik.

Beraz egia dirudi erriak diona: alegia, itxusia izanik (txikitari erori zan exkeroztik, esan degunez), neskatxak etzutela begi onez artzen. Au ala izanik, Loyolako Ja-jai arek egiazkoa izan bear du, ta bere amore kontuak kontu ugariak izan bear dute.

Bilintxen amoriozko bertsoak zein urtetan jarriak diran, beti ez bañan batzutan badakigu. Auei begiratu ta 1857, 1862 ta 1868 urtean jarriak dirala ikusten degu. 1868 urteko ori ez ezik, gañerakoak Nikolasak amaika eta amasei urte zituala jarriak daude. Beraz, ez dirudite arentzat jarriak diranik, ta alderdi ontatik ere egitatz ar dezakegu erriaren esana.

1868 urteko bertso oyetz Manterola'k esaten digu Nikolasa'rentzat jarriak zitula. Garai ontan bazitun onek ogei ta bi bat urte. Azkeneko bertsoan dio lau bat urte bazirala dama ori "bere oroitzan faltatu gabe zegola gau ta egun".

Au ta beste bat edo bi ez ezik, bere amoriozko kanta danak badute barrenen alako samintasun bat: galayak damari maitatu bai, bañan damak galayari kasorik ere egiten ez diola. Zea onek ere egia dala ematen du. Itz batean esateko, bere amoriozko kantetan Bilintxek bere biotza zabal zabalik jartzen digu.

Manterola, Benito Jamar, Antonio Peña y Goñi ta Mourlane Michelena'k Bilintxen gauza asko kontatu dizkigute⁽¹⁰⁾:

Esterlines kalean bazan garai artan "Cafe Oriental" zioten bat. "Heladuak" egiten sona aundikoa zan. Iñor ez edo jende gutxi egoten zan orduetan, literatura-zale batzuk biltzen ziran ara.

⁽¹⁰⁾ J. Manterola: "Cancionero Vasco, 2.ª serie, Tomo I, Abril de 1878".

Antonio Peña y Goñi: "Euskalerrria, 1885, 433 orrialdea". Lan ontan esaten dunez, badu jaun onek Bilintxen bizitzaz beste lan bat "El Imparcial" zeritzayon Madriko periodikuan, bañan ez degu eskuratu al izan.

Ayetako bat Bilintx. Onek bere bertsoak esaten zitun. Antxe ezagutu zitun Campoamor olerkariaren Doloras izendatutako itz-neurtuak. Izugarri gustatu ta alakorik asmatu nai izan zun, bañan ezin. Etzan ori bere bidea.

Bañan Benito Jamar dalako orrek irakurri zizkion ordun Becker'en Rimas ta Aguilera' ren Elegías. Bilintxek entzun omen zitun arrituta, bere anima olerkariaren animarekin zearo bat eginda. ^[10]

Beste bein, kayeko taberna batean, Benito Jamar onek irakurri zizkion erderara itzulitako Heine'ren zenbait bertso. Bilintxek entzun zitun biotza saltoka ari zitzayola: "¡Ederrrraa!..." esaten zun, edo bestela txapela eramaten zun malkoz bustitako bere begietara. Ta Jamar'ek -au berriz Bilintx ala ikusiaz arrituta- aldamenekoari esaten zion: "Ikusi al dek arpegi luze orreri?...".

Urrutiko ibillaldien kontraerak ere gustokoak zitun. Maiz aitatzen zitun Mac-Clure, Hue, ta Livingstone ibiltzale ospetsuak. Ta urrutiko tokien irudiak gorde egiten zitun: Tibet, Lago Victoria,...

Soraluze, gau batean, izarren izenak esaten ari omen zitzayon. Bilinx arrituta zegon zeruaren edertasunari begira. Ta alako batean esan zun: "Auts ariña naiz".

Bein batean esan zion Jamar oni: "Ni ez nazu maixua. Bertsoak antolatzen ditut udazkeneko arratsaldetan kupelako lenengo zizarrarekin kantatzeko modukoak."

Erdera poliki xamar zekien, bañan etzun izan bear eskola aundirikan. Arratsalde batean

---

[10] Benito Jamar: "Poesía Euskara, Biblioteca Selecta de Autores Vascongados, San Sebastián, 1896, Prólogo de Benito Jamar".

Mourlane Michelena: La poesía vasca en el siglo XIX, Primer Congreso de Estudios Vascos, Oñate, 1918.

esaten omen zun: *Iya ez baidakit irakurtzen. Bañan irakurri egiten det irakurri bear dana*".

Bere suerte txarragatik esaten omen zun: *"Bizitzak makillazoka erabilli nau, asto biyurri baten gisan"*. Ori zionean, etzekien gizajoak zer gurutz-bide ikusteko zegon.

Bañan au dana ala izanik ere, *Bilintx benetako bertsolaria al zan? Au da: bertsoak jarri ez ezik, bat batean botatzen ere ba al zekin? Bayetz erantzun bear degu. Ta ona emen ezaugarri batzuk:*

Domingo Kanpañari botatako bertso famatu ura bat bateko izan zala, ongi asko dakigu, Dunixi jaunaren lan baten bidez. Lan ori liburu ontan azaltzen da, azkeneko orrialdeetan.

Liburu ontan estrañako aldiz agertzen diran bertso batzuetan, "Aspaldiyan deitzen diranetan, Bilintxek adierazten du Ondadarrabi-ra bertsotara joan izan dala ta berriro ere bertsoetan aritzeko prest daukala bere burua. Bertso oyek ez dira "desapiyo" bat baizik.

Pepe Artola-k kontatzen digu Bilintx igande arratsalde batean Ernani-n bertsolari batekin elkartu, bertsoetan asi ta Bilintxek etorri aundia zuen ezker bereala menderatu zuela bertsolari ura. Gertaera au ere azkeneko orri-aldeetan arkituko du irakurleak.

Laugarren ezaugarria da Antonio Peña y Goñi jaunak kontatu diguna:

Garai artan, austerre egunarekin, merienda on bat egiten omen zan. Oitura alaxe zegon. Jateko danak edo geyenak beintzat, "mariskuak" izaten omen ziran: lanpernak, lapak,... ta zea luzetxo batzuk, "deitus" deitzen ziranak.

Ori dala ta 1860 urte inguruan, austerre egun batean, Arsuaga Bilintxen laneko nagusiaren etxean meriendatzera bildu omen ziran Arsuaga bera, Ramon Empananza, Jose Javier ta Policiano Serrano, Domingo Peña, Antonio Peña y Goñi,

ta... Bilintx ta Domingo Kanpaña. "Paseo de Atocha-n" omen zegon Arsuagaren etxea.

Ari omen ziran jan da edan guztizko sasoyean ta alako batean Kanpañak bertsoa bota omen dio Bilintxi, ziria sartuaz.

Kanpaña ori sekulakoa omen zan: aundia, gizona ta oso lotia. Bonbardinuaren jotzallea zan ta soñu-banda prozesioan edo kale-jiran kaleetan barrena jotzen zijoala ere, iya lo artu egiten omen zun. Bein "La Fraternal" zeritzayon lagun-artean "billar" dalako joku ortan ari zan. Makillazo bat jotzera zijoala txistua botatzeko arpegia beste aldera jira ta erdi lo-tan gelditu omen zan. Bañan ala ere, polikitxo omen zekin bertsotan.

Ba, Kanpañaren bertso orrekin izugarri bertso-festa ederra asi omen zan Bilintx ta Kanpañaren artean.

Bilintx etorri aundikoa omen zan ta aren erantzuna errex, zorrotz ta tximista bezin bizkor sortzen zan.

Kanpañak berriz "manxo" xamar itzegiten omen zun ta asnasa ere soñu aundiz erabiltzen zun.

Ikustekoa omen zan: Bata, Kanpaña, lodia, umore txar guzien ontzia balitz bezela; bestea, Bilintx, estu ta medarra, arpegi puskatutako deabrutxo baten antzekoa.

Orrela aritu ziran bertsotan, alkarri gorputzaren akatsak agertuaz ta itz txarrak erantsiaz, kupira gabe gaizki esaka, ayen lagunak ayen ateraldi ta xeibrekeriz parre algaraz eztanda egin bearrean ari ziran bitartean.

Beraz, Bilintx benetako bertsolaria zan. Ez du onek esan nai bere bertso danak bat batekoak izan ziranik. Bertsolariak batzuetan "jarri" ta besteetan "bota" egiten dituzte bertsoak. Orrela egin zun Bilintxek ere, eta bertsolarien artean leku eman bearrean arkitzen gera, eta ez alajaña bazterreko lekuren bat.

Bilintxen beste zea bat joku zalea izatea omen zan. Ez diru zalea zalako. Suerte utsezko jokuak begitan artuak zitun. Nor gallen geratzea, ori omen zan Bilintxek jokuan nai zuena. Ez omen zun dirurik jokutzen, bañan kontrarioa azpiratzeko irrikitan egoten omen zan.

Tutea oso maite omen zun, batez ere iru lagun arteko tutea, garai artan "la pincheta" esaten zana. Durduri ta asarre ta bere onetatik aterea bezela jartzen omen zan batzuetan.

Gabino Iribas patxara aundiko gizona izan ta uraxe omen zan Bilintxek kartetan aritzeko nayago zuen laguna. Au kontatu diguna, Antonio Peña y Goñi ere, maiz aritu omen zan tutean Bilintxekin, bañan bera ere jokurako Bilintxen antzekoa izan ta askotan sesiyoa izaten zuten azkenerako. "Cafe de la Marina" zeritzayonean aritzen ziran ortan.

Bañan karlisten bigarrengo gerratea sortu zan. Donostian liberalak "Batallon de voluntarios" zeritzayona sortu zuten. Oik ziran erritik kanpora ibilli ez bañan etsaya ingurura etortzen bazan, ari gogor egiteko.

Bilintxek bereala eman zun bere izena. Laugarren konpañian sartu zuten⁽¹¹⁾.

Asieran karlisten partidak mendiz mendi ibiltxen ziran, Santa Cruz-eta buru zutela. Bañan pixkanaka batalloyak antolatu, Tolosa artu, ta 1875 urtean, itxas-bazterreko erri batzuk ez ezik Gipuzkoa guziko nagusi ziran.

1875 urteko Agorraren 23'an Donostia bonbardeatzen asi ziran. Kañoyak Arratsain mendiaren egalean zituzten. Gazteluan beti egoten zan bat edo bat begira jarrita, ta kañoyaren kea-edo ikustean, kanpayari eragiten zion, jendeak bere burua al zun tokian izkutatu zezan. Oraindik ere ageri da gazteluan kanpai ori zegon tokia. Kanpaya entzun ta granada erori artean,

---

⁽¹¹⁾ Diario de San Sebastián, 1876-VII-22 ta 23.

Bulebarra alde batetik bestera igarotzeko denbora izaten zan ⁽¹²⁾.

Bein batean kalean zijoan gizon bati granadak jo ta burua kendu zion. Burua bueltaka erori omen zan lurrera. Bestean, emakume bat astoarekin zijoala, kanpai-otsa entzun ta sartu egin zan ezkaratz batean. Granadak astoa jo ta zearo purrukatuta utzi omen zun ⁽¹³⁾.

Ori izan zan ia bost illabete buru Donostiaren biziera.

1876 urteko Ilbeltza etorri zan ta 20'an San Sebastian eguna, erriko patroya. Arratsaldearen asieran Bilintx etxean zegon, bere gelan ain zuzen ere ⁽¹⁴⁾. Manterola'k berriz dio ⁽¹⁵⁾ bere gelan, goizean, traje berri bat estrañatzera zijoala. Entzun ere izan degu bere burua meza nagusirako prestatzen ari zala. Seguruena izango da Diario de San Sebastián dalako orrek diona, arratsaldearen asieran gertatu zala. Ta ordua edozein izanda ere, bere gelan zegola beintzat, granada bat bertan erori ta anka biak zearo purrukatu zizkion.

Sei illabete bizi izan zan oraindik, oyeaan, miñez ta oñazez, esate baterako, eriotzaren zai.

Bitartean liberalak egundoko soldau-pillak gertu ta berreun bat milla gizon bota zituzten karlisten kontra. Auek jende gutxi ziran ainbesteri gogor egiteko. Otsaillaren 18'an alde egin zuten Donostiko ingurutik ta 28'an Don Carlos'ek bere "volveré" famatu ura esan ta izkutatu egin zan Arnegi'tik barrena.

Pakea beraz etorria zan, bañan oyetik ta oñazen tartetik jasoko zun Bilintxek pakearen berria.

---

(12) Zarraiz entzuna.

(13) Zarraiz entzuna.

(14) Diario de San Sebastián, 1876-I-21.

(15) J. Manterola: "Cancionero Vasco, 2.ª serie, Tomo I, Abril de 1878".

Uztaillaren 22'an Madriden euskal fueroak kentzeko agindua firmatu zan. Bilintx ordea egun artan-bertan il zan goizeko lauretan 45 urteekin eta etzun ezagutu fuerorik gabeko Euskal-erririk ⁽¹⁶⁾.

Lur-ematea urrengo egunean izan zan. Illetako Meza zortzi t'erdietan Santa Mariko elizan. Gorputzari laguntzen, aideak, adiskideak, ta esandako batalloyaren buruzagi ta lagunak izan ziran. Balta ere gobernadore ta alkatea ⁽¹⁷⁾.

Meza bukatu ta gorputza Teatro zarraren parera irixtean, soñu-banda bat azaldu zan. Bere batalloyaren soñu-banda zan ta il-soñu bat joaz lagun egin zion gorputzari ⁽¹⁸⁾.

San Bartolomeko kanposantuan lur eman zioten. Andik amabi bat urtera, oraingo Polloe-ko kanposantura ekarri zuten ⁽¹⁹⁾ ta orain ontan dago San Prudencio kalean 72'garren illobian, bere emazte, bi seme ta erraña ta iru billoben gorputzen batera. Gu ara joan giñanean igartutako lore-mordoxka bat zegon arriaren gañean.

Ill-obiak goiko aldean Bilintxen irudia du ta beraxeago onako au dio: ¡Bilintx! / Donosti maite ontan zure / bertsoak entzun genituenok / esan genezake Jaunaren / miserikordiak kantatzera / joan ziñan ezkeroztik / zerua bera gozoagoa / izango dala.

* * *

Bilintx il da gero, alargunari estanko bat eman zioten, bizimodua nolabait ere atera zezan. Teatro zarraren aurre aurrean zegon, kale nagusia ta Embeltrán kalearen kantoi kantoyean, gaur "Granja Urumea" dagon ortan.

---

(16) "Diario de San Sebastián", 1876-VII-22.

(17) "Diario de San Sebastián", 1876-VII-23.

(18) "Diario de San Sebastián", 1876-VII-23, ta Antonio Peña Goñi "El Día"-n (1931-V-1) aitatu.

(19) Francisco López Alen: "Iconografía de Guipúzcoa", San Sebastián, 1898.

1880 urtean "Juana Bixenta Olabe" inprentatu ta salgai jarri zun bere dendatxo ontan.

Seme zarrena, Benito, bularretik gaixotu ta 1898 urtean 28 urteekin il zan.

Beste semea, Pio, 1946 urteko Otsaillaren 16'an il zan, 73 urteekin. Oso ezaguna izan zan Donostian. Denbora asko Madrident bizi izan zan. Baita bere ama ere. Orain Pio onen semeak bizi dira.

Alaba, Maria Ana Hilaria'k, ez dakigu zer bizimodu izan zun. Bere izenik azaltzea nai ez duen Donostiar zar batek, gertaera polit bat kontatu digu alaba onetzaz. Entzun genion bezela jarriko degu emen:

Tabuyo izan zan garai bateko sona aundiko kantaria. Errenteriarra zan.

Bein, Madrident zala, lagun batzuekin bildu zan gau-festa batera. Lagunak atsegin zuten ta Tabuyo kanta kantari ari zan Bilintxen kantak ere bai.

Gau txarra zego: otza, euria, elurra,... Bañan jende geyegiz-edo tokia berotu ta leyoa idiki bear izan zuten aizea berritzeko. Kalea uts utsik zego, bañan leyoa idiki zunak ikusi zun balkoi baten azpian emakume bat zegola geldi-geldi. Esan zien lagunai: "Ara, emakume bat dago or, dagon egualdirekin gure kantak aditzen".

Deitu ta galde egin zioten: "Bañan nolatan dezu kanturako orrenbesteko zaletasuna?"

Erantzun zuen: "Nere aita zanaren kantak kantatzen ari ziñaten da...".

Bilintxen alaba zan. Alaxe kontatu zidan Donostiar zar arek ta nik galdetu nion: "Ta nundik dakizu ori edo nork kontatu dizu?"

Segituan erantzun zidan: "Tabuyo'tarrak berak, gure etxeko lagun aundiak bait ziran".

Joakin Muñoz-Baroja jaunak ere alako zer edo zer aditua du.

ITZ-AURREA

Bilintxen bertso bakoitza nun jarri jakiteko, argira ateratako urtea artuko degu giyaritzat. Batzuek Bilintxen denboran argitaratu ziran, ta zein urtetan atera ziran ere badakigu. Auek aurren lekuan datoz:

1852: Galop infernal (Lagunkida Fraternal-eko galayak beren damari). Ziririkuak.

1857: Kontzezirentzat

1860: Zaldi baten bizitza

1862: Pozez eta bildurrak

1862: Juramentua

1862: Loriak

1862: ¡Maita nazazu arren!

1868: Beti zutzaz pentsatzen.

Beste batzuek badakigu Bilintxen denboran argitaratu zirana, ez ordea zein urtetan. Auek bigarren lekuan datoz:

¡Jai jai!

Zenbait damaren esker txarra

Juana Bixenta Olabe

Dama ta galaya

Izar argi bi falta dirala

Somaketa

Aitatutako oye, besterik gabe ere, naikoak ziran egillearen izena goi-mallan jartzeko.

Bazan orduan Donostian Jose Manterola zeritzayon jaun bat. 1849 urteko Martxuaren 23'an jayoa zan. "Instituko"-ko maixua izan zan. Baita ere "Diario de San Sebastián" zeritzayonaren zuzendaria ta Kontzejuko liburutegiaren kontu egiten zuna. 1871 urtean, 22 bat urteekin, liburu bat atera zun: Guia Manual Geografico Descriptiva de la Provincia de Guipúzcoa". Ezagun du ontan Euskalerrriari zion maitasuna. Geroago bertso-bilduma egin zun. Liburu onek ere bilduma oni zor dio geyen geyena. 1877 urtean asi ta 1880 urte artean bere "Cancionero Vasco" atera zun ta 1880 urtean asiera eman zion "Euskal-Erria" aldizkariari. Euskal itz-neurtuen txapelketak ere berak asi zitun Gipuzkoan. 1894 urteko Otsaillaren 29'an il zan, 35 urteekin. 1902 urtean Donostiko kale bati bere izena eman zioten. Bai merezi ere. Itz batean esateko, bera degu euskaltzaletasunaren sortzallea.

Manterola ori bereala konturatu zan Bilintx etzala nornai. 1870 edo 1871 urtean Bilintxengana joan ta eskaka aritu zitzayon arren ta arren bere bertsoak lagatzeko. Argitaratu nai zitun.⁽¹⁾

Bañan Bilintxek bazun barrena sartuta seta txoro bat: bere lanak etzutela ezer balio. Esan omen zion bere samin-aldiak nolabait ere gozatzeko egiñak zirala ta etzula nai argitaratzerik.

Orregatik, gauza utsa ziralakoan, asmatu ta paperean jarri orduko puskatu egiten zitun askotan. Bilintxen bertso asko galduta izan bear dute era ortaz.

Bein Manterola'k aditu egin zion Bilintxen lagun bati, onek "La Mierdópolis" zeritzayon izugarri ederki euskeratuta zeukala. Manterola

---

(1) J. Manterola: "Cancionero Vasco, 2.ª serie, Tomo I, Abril de 1878".

joan ta bein ta bitan ere eskatu egin zion uzteko. Bilintxek ezetz ta ezetz. Azkenean esan zun, aserre aldi batean puskatua zula.

Bilintx il da gero, Manterola alargunagana joan ta eskatu egin zizkion bere senarraren paperak. Bai utzi ere. Kontuz ta arretaz irakurri ta bertso ez ezagun asko arkitu zitun. Dan danak kopiatu zitun bere bertso bilduman. Bañan bere "Cancionero Vasco"-n auek bakarrik argitaratu zitun:

1878: Gaztetan jarriyak dama bati

“ : Neskaxa bati

“ : ¡Izazu nitzaz kupira!

“ : “*Al Céfiro*”

“ : Dolores'i

“ : Bertsolariyen gudua

Toki ontantxen ere “Páginas inéditas en prosa” deitzen diranak agertu ziran lenengo aldiz. Auek itz lauz idatziak daude ta azkeneko orrialdetan jarri ditugu.

Domingo Kanpaña'ri botatako bertso famatu ura ere azkenerako utzi degu, Dunixi jaunaren erderazko lan batean bait-dator.

Beste bertso batzuen argitaraldirik zarrena -guk arkitu deguna beintzat- urtebete lenagokoa da, J. J. Santesteban'en “Colección de Aires Vascongados” deritzayon ortan aterea:

Potajiarena

Euskal-Erria aldizkariak iñoiz atera gabeko iru atera zitun:

1880: Orentzaro

1880: Kontua (Pagatzalle on bat)

1881: Pobriaren suertia

Geroxeagoko bertso paper bat izango da guk arkitu izan degun beste bertso batzuen argitaraldirik zarrena:

Biyotz eritua

1911 urtean "Euskal-Esnalea"-k al izan zitun Bilintxen bertso guziak bildu ta liburutxo batean atera zitun. Bañan, zoritxarrez, falta dira ontan oraindaño aitatu ditugun eta oraindik ere aitatuko ditugun zenbait bertso. Illunpetik argira bi atera zitun:

**Kanpuan da
Iru erregeak**

Bañan ez du esaten nundik artuak ditun. Geroztik ez da Bilintxen bertso ez ezagunik argitaratu. Gure liburu ontan badijoaz orrelako batzuk. Manterola'k bere bertso-bilduman Bilintxen paperetik kopyatu zitun ta zearo baztertuta egon dira orain artean. Oraindaño aitaturako oyetan... bi dira: "Damu ta galaya" ta "Somaketa", ta gañera beste auek:

**Nik au pensatu nuen
Begirotute pikadoriak
Zortziko
Zaldun gazte
Arotz bati ziyoten
Penetan daramazkit
Konfessoriagana
Aspaldiyan Joxepa**

Zergatik ez ote zitun Euskal-Esnalea'k danak atera errexa da asmatzen: Manterola'ren bilduma ezagutu ez zulako. Ori bera gertatu zitzayon Errenteriko Makazaga'ri Bilintxen bertsoak liburu batean atera zitunean ⁽²⁾.

⁽²⁾ Liburu onek **Anton Ixkiña**-ri deitzen diran bertsoak sartu egiten ditu, Bilintxenak balira bezela. Bañan ez da seguru inola ere. Arkitu ditugun bertso auen paper

Orregatik, au ere Bilintxen bertso batzuen faltan gelditu zan.

Euskal-Esnalearena eta Makazaga-rena izan dira orain arteko Bilintxen bi liburuak. Gaurko au irugarrena beraz. Bañan beste oyen aldean onek irugarren zati bat geyago izango du gutxi gora bera. Izan ere, suerte ohea izan degu. Besteetatik ere bai, bañan, irakurleak ikusiko denez, Manterola'ren bertso-bilduma ta "Cancionero Vasco" ori eten gabe aitatuko dira emen. Izan ere, liburu onen benetako antolatzailea Manterola da. Gu ez gera aren lanaz baliatu geranak baizik. Manterola da Bilintx ezagutu-arazi ta merezi zun mallara igo zuana. Manterola'rik izan ez bazan, Bilintxen bertso asko galdu ta bere izenak etzun izango orain duen sonarik.

Zorionez Manterola'k ikusi zitun paperak, ez dira danak galdu. Bejondayela Bilintxen ondorengoai gordetzeko ardura txalogarri ori izana. Bere billoba Antonio ta Alfredo jaunai eskertu bear diet paper oyek nere esku artea izana. Auek dira:

Loriak
Neskatxa bati mutil batek jarriak
Gaztetan jarriyak dama bati
Juramentua
Maita nazazu arren
Beti zutzaz pensatzen
Kanpua da
Doloresi.

Esan bezela, ez dira Manterola'k ikusi zitun guziak, bañan pozik gera onenbestez. Oyetako bat

---

zarrenak ez dute Bilintxen izena aitatzten ere. Bertso paper batean bakarrik agertzen da Bilintxen izena, bañan ori eskuz jarria. Eskuz idatzita ere arkitu ditugu bertso auek. Auek ere ez dute Bilintxen izenik azaltzen; egilletzat beste izen bat ematen dute.

emen jarri nai izan degu, irakurleak ere Bilintxen letra ikusi dezan.

Bestela ere, Bilintxen bertsoak toki askotan arkitu ditugu: liburuetan, bertso-paperetan, aldizkarietan, eskuz idatzietan ta abar. Jarri egin ditugu bakoitzaren aldaketak. Askoren ondoan izen bat dator. Dalako orrek eskuratua degula esan nai du. Erriaren izena ere jarri egin degu. Orrela ageriko da Bilintxen bertsoak euskal erri guzietara zabalduak daudela.

Manterola'ren bertso-bilduma dala edo lenengo bertso-papera dala, geyenetan argitaraldirik zarrena edo lenengo "iturria" esku artean izan degu. Bai ederki ikusten dala emen nola aldatu egiten diran gauzak eskuz esku ibiltzean. Ez degu beti izango onelako alderdi onik, ta onek argi egin dezayeke besteai.

Bañan beste gauza au ere ondo gogoan artu bear luke irakurleak: argitaratutako tokiren batzuk jarriagatik, ez degu iñola ere esan nai Bilintxen bertsoak ez dirala beste iñun arkitzen. Izan ere, nork kontatu Bilintxen bertsoak korritu dituzten bide guziak? Egin deguna da banaka batzuk markatu, irakurleak ikusi dezan bertsoai zer gertatzen zayen, sasoya izan da ibiltzale diranean.

GALOP INFERNAL

LAGUNKIDA FRATERNAL-EKO GALAYAK BEREN DAMARI

1/ Emakume maiteak,
dantzara gurekin
etartzen zeratenak
borondatiakin,
esan biaizutegu
dezazuten jakin:
dantzak bukatzen dira
gaur gabekoakin.

2/ Zuen dantzetan zegon
gure alegriya,
aitortzen dizutegu
klaroan egiya;
orain utzi biarrak
zuen konpañiya
biotzeratzen digu
tristura aundiya.

3/ Pena ori degula
biotzen betian,
zuengandik biagu
egon apartian,
ez eunki osuan,
ez ogei urtian,
baizik eta Paskuak
etorri artian.

4/ Itxoron biar degun
denbora motzian,
pena franko izango da
gure biyotzian;
baña sartuko gera
berriro pozian,
gure nayeko egun
oyek etortzian.

5/ Betoz ordu onian
datozenerako,
dantzako sala degu
egoki parako;
soñu politik ere
etzaigu faltako,
guziia ondo egin
naiko degulako.

6/ Orra, maite politak
klaro eman parte,
ez degula dantzarik
gaizuma juan arte;
lenengua noiz degun
jakiñian zaute,
faltatu gabetanik
etorri zaitezte.

ZIRIRIKUAK

1/ Langilleen dantzetan
izaten geranak
bost arratsetan pruebak
dauzkagu emanak,
gure kontra izketan
aritu diranak
txit askoz engañatu
dirala dianak.

2/ Ayek guregaitan
esan zutena da:
Barulloa sortzeko
kuadrilla ona da!!!
neskatxa onradurik
baldin juaten bada,
lotsatuta kanpora
irten biarra da.

3/ Baita ere gauza onik
gurekin ez dala,
jaungoiko Bacok bere
mendean gauzkala;
ezagun da inbiriyak
prejitzen zauztela,
etzenduten gezurrik
sortuko bestela.

4/ Eta segitu zuten
lenago bezala,
esanaz guziz gauza
segurua zala,
adornatutzen gure
dantzetako sala
dama onradurikan
izango etzala.

5/ Oraindik deskontentu
esan zutenakin,
deskantsatu ziraden
añadituakin:
Alakorik batian
biar degu jakin
etxeratu zirala
txandarme banakin.

6/ Dantzarako tokirik
ote zegon nonbait
galdezka Donostiyan
asi giñan zenbait;
uraxen topatzea
kostatu zan zerbait,
galarazi nayian
bazebillen norbait.

7/ Noiz-ere-bait topatu
genduen tokiya,
aduaana zarreko
zertegi aundiya,
dudan gaude illa dan
edo dan biziya,
eskuetatik itzul
egin zigun iya.

8/ Nai baluteke ere
orain defenditu,
lengo itzak lazuan
arrapatzen ditu,
gure dantzak pakian
dira despeditu,
ayek esantakorik
ez da suzeditu.

9/ Orain gelditzen gera
guziz ditzosuak,
irten geradelako
bitoriosuak,
guk bezela esango du
Donosti osuak,
¡bost gezur sortzen ditu
inbiriosuak!!

10/ Gure dantzara damak
polit onraduak
etorritzen dirade
guztiz apainduak,
adornaturik ondo
gorputz ta buruak,
mantxarikan gabeko
birjiña puruak.

11/ Gure dantzetan juan da
guziya konpleto,
damak serbitu dira
iñon baña obeto,
izandu diyotegu
milla errespeto,
berak kontentu daude
badakigu zierto.

12/ Izan degu soñua
dantzatzeko diña,
bai eta damak ere
bana eta biña;
guziya izan da txit
ederki egiña,
bosti eman diyote
sabeleko miña.

Bilintx

Ikusi: **Bertso-papera**: "Donostian, Pio Baroja-ren moldiztegian - 1852". (Conde de Peñafiorida jaunaren paperen artean zegona, ta J. Arbelaiz ta J. J. Beloqui jaunen bitartez eskuratua) . (**Galop Infernal** eta **Ziririkuak** orri batean daude. Bertso auek jarritakoan Bilintxek etzuen ogei ta bat urte besterik).

KONTZEZIRENTZAT ⁽¹⁾

1/ Kantatutzera indar aundiko
desio batek narama,
Kontzezi, zuri nai dizut eman
mereziya dezun fama;
gure probintzi Gipuzkoakuan
igualik gabeko dama,
berinkatua izan derilla
zu egin zinduen ama.

⁽¹⁾ Manterola'k ala dio bertso auengatik (Canc. Vasco, 2.ª serie):

“Cuéntase esta composicion entre las más conocidas del simpático y desgraciado Vilinch.

Escrita el año 1858 obtuvo diversas reimpressiones y alcanzó bien pronto gran celebridad, y puesta en música por el maestro J. J. Santesteban e incluída en su **Colección de aires vascongados** ha llegado a hacerse verdaderamente popular en Guipúzcoa”.

(Bañan ala nola dion bertso paper batek: “Donostian: Pio Baroja-ren moldiztegian, **1857**”. Beraz, Manterola'k uste zun baño urtebete zarragoak dira bertso auek).

2/ Zedorrek uste etzenuela
egon nitzaizun begira,
lenbizikuan oñetara ta
urrena berriz gerrira;
oñak dituzu txiki politak,
gustagarriyak txit dira,
gerriyan berriz eman litzazke
kana bat zintak bi jira.

3/ Andik urrena ipiñi nizun
erreparua petxura,
orduantxen bai eman nizula
aingeru baten itxura;
Jaungoikoak berak deitu izan balit
iyo nerilla zerura,
zure ondolik ara jua biarrak
emango ziran tristura.

4/ Ondoren jarri nitzan denboran
begiratuaz lepora,
biyotzak salto egiten ziran
irten nayian kanpora;
irten ta zuzen, badakit zierto,
juango zan zure kolkora,
nik jakitera nai zenuela
utziko niyon gustora.

5/ Atentziyua begiyetara
paratu nizun segiran,
ez dakit zierto begiyak edo
eguzki berri bi ziran;
ondo ikusi ez nizekizun ta
nola esango det zer diran,
begiratutzen nizun guziyan
bista kendutzen zeniran

6/ Ille beltz eder dizdizariya
oparo dezu buruan,
konparatzeko baliyo duen
sedarik ez da munduan;
trentzak egiñik zenekan dana
erregin baten moduan,
diamantezko koro eder bat
falta zitzaizun orduan.

7/ Ointxo politak, gerriya mia,
graziya milla petxuan,
lepo biribil diruriyena
egin berriya tornuan;
pare gabeko begi argiyak,
ille ederra buruan,
zu baño aingeru politagorik
ez da izango zeruan.

8/ Beti ariko naiz Jaunari eskaka
ondo izan zaitezela,
etzazula uste nere biziyan
zutzaz aztuko naizela;
eskumuñak maiz bigal nazkizu
orain artian bezela,
ainbeste egin biar dirazu,
penaz ilko naiz bestela.

Ikusi: **Bertso-papera**: “Donostian: Pio Baroja-ren moldiztegia, 1857”. (New Library, Chicago).

Bertso-papera: “Donostian: Pio Baroja-ren moldiztegia, 1859”. (New Library, Chicago).

J. J. Santesteban: **Colección de Aires Vascongados**, San Sebastián. (Onak itzik ez, bañan letra batzuk aldatu ditu: “deseo”, “desio” bearren, “merezia” ,

“mereziya” bearrean, ta orrela; alegia, bertsolaritzan erabiltzen diran erak aintzat artu ez).

“**Cancionero Vasco - José Manterola**, 2.ª serie, Tomo II, Mayo de 1878”.

Bertso-papera: “Impr. Baroja, San Sebastián” (M. Lekuona apaiz jauna).

“**Poesía Euskara**”, Biblioteca Selecta de Autores Vascongados, Tomo I, San Sebastián, 1896. Izena: Kontxexi.

“**Fakundo Adurriaga, “Besamotza”, Tolosa**” (eskuz idatzia). 2/7: gerriyan berriz eman litezke.

Bertso-papera: “Imp. de Vda. de B. Valverde - Irún”. (Gregorio Mujika zanaren bertso bilduuna, Donostian).

“**Cuaderno de Máximo Ugarte**, Ariztimuño zanaren bertso bilduman.

“**Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak**”, 1911, Donostia'n, Martin, Mena y C.^a-ren etxean, Euskal-Esnalea'k argitarara-arazia: Izena: Kontxexirentzat; 1/3: Kontxexi. (Geroko argitaraldi guziak ere **Kontxexi** edo **Kontxezi** esaten dute).

Bertso-papera, Inprentaren izen gabea. (Gertrudis Arrieta, Erretereria): 1/5: gure probintzi Gipuzkoako.

Bertso-papera: Inprentaren izenik gabea, (Jose Angel Sarasola, Alzibar, Oyarzun): 2/3: lendabiziko; 2/7: gerriyak berriz.

Bertso-papera, “Tip. Iriondo ta Cía.” (Joakin Gamborena Zabala, Erretereria).

J. Recalde, Tolosa, eskuz idatzitako kuaderno txiki bat. Onen amaigarrebarena omen zan.

Aitor Mezo, Lejona, eskuz idatzia: 2/7: eman liteke.

“**Colección de Ramón de Apaolaza - Hernani**”: (makiñaz idatzia) 2/7: eman litezke - kana bat zintaz bi jira; 5/1: Atentziyua begietara - ipiñi nizun segiran; 5/3: ez dakit orain; 5/6: zer ziran; 8/1: Jaunari eskatzen; 8/3: nere denboran.

Bertsolariya, 1931, Makazaga, Erretereria: 2/7: gerriyak berriz.

“**Bilintx'en Bertsuak**, Makazaga'ren irakorlan Erredereri”: 2/7: gerriyak berriz.

Euskal Erriko kanta zarrak, Makazaga, Erretereria, **Tomo II**: 1/8 zu eman zinduen ama; 2/3: lendabiziko; 2/7: gerriyak berriz.

“**Euskal Erriko kanta zarrak**, Makazaga, Renteria, **Tomo III**”: 1/8: zu eman zinduen ama; 6/5: zenezkan dana.

Juan Aguirre Gaztambide, Urdax, 1933, eskuz idatzitako bertso bilduma: 1/1: Kantatutzeko indar handizko - desegu batek nerama; 1/7: benedikatua izan dadiela; 2/3: lendabiziko; 2/6: gustagarria txit zera; 2/7: eman liteke - kana bat zintaz bi jira; 3/1: Handik urrengo erreparua - ipiñi nintzun petchora; 3/5: gure Jesus-ek deitu banintu - igan nadien zerura; 3/7: zure ondotik harat biharrak; 4 ta 5'garren bertsoak falta ditu; 6: Pare gabeko begi argia - ille ederra buruan / zu baino aingeru politagorik - ez da izango zeruan / trentzak egiñak zinauzkan danak - erregin baten moduan / diamantezko korona eder bat - falta zitzaizun orduan. 7'garren bertsoa ere falta du. 8/1: ... Jaunari eskatzen - ondo bizi zitzaidala; 8/7: ainbertze egin biar dirazu - penaz hilko naiz bertzela.

Aita Donosti zanaren bertso bilduma, Lekaroz, cuaderno de Argentina, makinaz idatzia: (Lenengo iru bertsoak bakarrik): 1/1: Kantatutzeko indar handiko; 2/2: egongo nuzu begira; 2/3: lendabiziko; 2/7: gerriyan berriz para litazke - kana bat zintaz bi jira; 3/1: Andik urrengo erreparua - ipiñi nizun petchora; 3/5: gure Jaungoikoak deitu banindu - igan nadien zerura; 3/7: zu hemen utzirik hara goatiak. (Jarri ez baditugu ere muga ondoko erak darabilzki: daitzut, duzu, dadiela...)

Bertso papera, inprentaren izenik gabea, bañan Zarauz'ko Elustondo'rena izan bear du. (Garro baserria, Guetaria). 1/3: Gregori zuri nai dizut eman. Zortzi bertso auek jarri ta gero segiran, 9, 10, 11,... **Juramentua** izena duten bertsoak dakarzki.

J. M. Etxaburu. Ondarroa, eskuz idatzitako bertso bilduma: 4/4: irten nayian zerura; 5/6: zer ziran.

“**Milla Olerki Eder, A. Onaindia, 1954**”: 1/6: berdiñik gabeko dama; 1/8: zu eman...; 2/3: lmdabiziko...; 2/7: gerriai, berriz,...; 3/6: igon nedilla zerura, 4/5: ...badakit ziur; 5/3: ez dakit ziur...; 6/7: koroe eder bat.

Euskal kantik, Donosti, 1959.

Euskal kantik, Bilbao, 1960.

1860 urte inguruan ba omen zan Donostian zaldi zuri bat, zikiñetako karruari tiraka ibiltzen, zana. Makillazoak eta lana ugari, jatekoa berriz eskax, zaldia ezin pensa ala argalduta zegon.

Bilintxek bertsoak jarri zizkion. Bertso oyek bi modutara izendatu oi dira: **Zaldi baten bizitza** edo **Zaldi zuriyarenak**.

Illabete asko baño len, zaldia zearo zartuta ta gaixotuta zegola, lanerako balio etzula, ta tiroz il egin zuten.

Orduan, Bilintxek beste bi bertso jarri zizkan: **Zaldiaren eriotza** ta **Obizdea**.

Bilintxen bertsoai eskerrak, zaldi gizajo ori degu, Euskalerrian iñoiz izan dan zaldirik famatuena. (Ikusi: Manterola “Cancionero Vasco, 1.ª serie, Tomo I”).

ZALDI BATEN BIZITZA

1/ Orra sei bertso kale-
garbitzalleari,
zeña bere izenez
dan Jose Mari:
erreza lezazkike
iru Ave Mari,
indarra etortzeko
zaldi zuriari,
animali ori
urriki zait neri,
falta du ugari
egoteko guri,
kartoyakin egiña
dala diruri.

2/ Goizero bear diyo
eraso lanari,
zikiñak bildu arte
erri danari:
berriz ere obeto
bizi ez danari
nabarbenduko zaizka
ezurak ugari:
ez naiz txantxaz ari
eta, Joxe Mari,
zaldi gaixoari
nai aña janari
eman zayozu, ea
jartzen dan lori.

3/ Dago eskeletuen
itxurak arturik
diña jan ezak dauka
orrela galdurik;
¿nola ez da egongo
oso argaldurik,
irukitzen badute
askotan baraurik?
zaldi orri nik ⁽¹⁾
ez det esperorik
ezer ikusterik
ezurak besterik,
ez du beintzat izango
odol golperik.

---

(1) Puntu au dagon bezela jarri degu, bañan, Manterolak berak dionez, motx dago ta, **zaldi orreri nik** izan bear luke.

4/ Lana sobra du bañan
janaria falta,
urrikigarria da
dakarren planta;
gaixoak ez lezake
luzaro aguanta,
flakiarekin ezin
mugitu du anka,
pentzu gutxi jan ta
kalean jiraka,
gaizki bizi da ta
indarrrik ez daka,
ezin karriatu du
karro bat kaka.

5/ Munduan ez liteke
zaldirik arkitu,
duenik orrek aña
pena sufritu;
biotzik gogorrena
lezake kupitu,
ez du zartzera txarra
gaixoak atxitu,
pausua nagitu,
ezin da mugitu,
zaldi orrek ditu
zazpi espiritu,
bestela bizirikan
ezin gelditu.

6/ Gizagaixoaz danak
pena ar zazute,
baldin biotz biguñak
badituzute;
asi zan egunetik
eta orain arte,
serbitzua egin du
errian bastante,
igande ta aste
jayarekin naste
makiña bat urte
pasa dizkizute,
orain erretirua
merezi luke.

ZALDIAREN ERIOTZA

Indarra zekan arte
zikiña karrayo,
eragiten zioten
makiña bat sayo;
bañan miñez jarri da,
indarra juan zayo,
nekearen pagua
balaz eman zayo.

OBIZDEA

Azkenak emen daude
zaldi argal baten,
zeñak ez zuen iñoiz
pentzu on bat jaten;
gelditu zaizkan mami
puskak eramaten,
beliak lan askorik
apenas daukaten.

R.I.P. Amen

IKUSI: “Colección de Aires Vascongados - J. J. Santesteban”, Donostia.

“**Cancionero Vasco** - J. Manterola, 1.ª serie, Tomo I, Enero de 1878”.

Bertso-papera: “Eibar - Imprenta de Pedro Orúe” (Bibliothèque Nationale, París. Eskuz jarrita oar txiki bat du: “Pris á Durango, 1891”.

“**Poesía Euskara**”, Biblioteca Selecta de Autores Vascongados, Tomo I, San Sebastián, 1896. 5/11: ezin du mugitu.

Bertso-papera: “Irun'en - Valverde alargunaren etxean - 1909” (Gregorio Mujika zanaren bertso-bilduma, Donostia).

“**Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak**, 1911, Donostia'n, Martin, Mena y C.^aren etxean, Euskal-Esnalea'k argitara-arazia: Onek eta urrengo argitaraldi guztiak ere “**R.I.P. Amen**” ori ez dute.

“**Cuaderno de Argentina**”: Aita Donosti zanaren bertso bilduma, Lekaroz: 1/14: dela du iduri; 2/4: erri guziari; 2/7...: puntuak tokiz aldatuta; orrela: 9, 7, 8; 12: eman nai aña janari; 2/13: puntu au falta da; 2/14: ea jartzen den lodi; 3/13: ez beintzat izango (“du” gabe); 5/7: ez du zahartze txarra; 5/13: bertzela bizirikan - nola gelditu?; 6/5: asi sor egunetik; 7 ta 8: azkoneko bi bertso auek falta dira.

“**El Día**”, 1931-V-13.

Aitor Mezo, Lejona (Bere aita zanaren eskuz idatzitako bertso mordoxka): 5/10 ezin du mugitu. 7 ta 8: azkeneko bi bertso auek falta dira.

“**Colección: de Ramón de Apaolaza, Hernani**”: 1/5: erreza lezayozke; 1/10: erruki; 3/9: zaldi onetandik; 4/3: errukigarriya da; 6/6: eta oraindaño.

Bertso-papera: “Imp. R. Altuna - San Sebastián”: Obizdea, 7: beliak larri askorik. (Gregorio Mujika zanaren bertso-bilduma, Donostian).

“**Bertsolariya**”, VIII, 1931: 5/10: ezin du mugitu.

“**Bilintxen bertsuak**, Makazaga’ren irarkolan, Errederia”.

Fakundo Adurriaga “Besamotza”, Tolosa, eskuz idatzitako bertso mordoa: 4/7: flakezarekin ezin.

Juan Aguirre Gaztambide, Urdax, eskuz idatzitako bertso bilduma: 4/3: urrikalgarria da.

Estanislao Urruzola, Tolosa, eskuz idatzitako bertso mordoa: 1/10: erruki; 4/3: errukarria dauka; 8/: OBIRATZIA.

Argia-ren puska bat, VII, 1928, (Manuel Urreta, Tolosa).

Argia-ren beste puska bat; noizkoa dan ez da ageri, (Segundo Aguirrezabala, Azpeitia).

Argia-ren beste puska bat; irugarren ontan ere ez da ageri noizkoa dan. (M. Lekuona apaiz jauna). 5/2: (au falta da); 5/7: ez du zartzaro txarra; **Zaldiaren eriotza** ta **Obizdea** falta ditu.

“**Euskal Erriko kanta zarrak, Tomo I**”, Makazaga, Erretereri: 5/10: ezin du mugitu.

J. M. Etxaburu, Ondarroa, eskuz idatzitako bertso-mordoa: 3/13: ez du beintzat (“izango” gabe); 6/8: puntu au falta da; 7 ta 8: bi bertso auek falta dira.

“**Gure Kanta zar jatorrenak**, Librería Múgica, San Sebastián”: 5/10; ezin du mugitu.

“**Milla Olerki Eder, A. Onaindia, 1954**”: 1/10: erruki, 1/13: kartoiakin egiña diruri; **ZALDIAREN ERIOTZA**, **OBIZDEA** ta **R.I.P. Amen**, falta ditu.

“**Euskal Kantak**”, Donosti 1959: 5/10: ezin du mugitu.

“**Euskal Kantak**”, Bilbao, 1960: 5/10: ezin du mugitu.

POZEZ TA BILDURRAK

1/ Dama gazte polit bat
bada Donostiyan,
berdiñik ez duena
zeruan azpiyan,
biyotza mugitzen zait
modu txit eztiyan,
nere pensamentura
datorren guztiyan.

2/ Graziyazko aingeru
adoragarriya,
Jaunaren ondotikan
egan etorriya,
zeruak egintako
milagro berriya,
gloriyaz bete dezan
Donostiko erriya.

3/ ¿Arpegiya zeñek du
arrek bezin fiña?
eta ¿zeñek gorputza
ain ongi egiña?
ibilleran ere da
guztizko ariña,
euskerak ez du itzik
famatzeko diña.

4/ Naiz plazara juan bedi
naiz juan iturrira,
¿nork ez du arreta jartzen
aren ibillira?
bat bañan geyago're
gelditutzen dira,
ezkututzen dan arte
berari begira.

5/ Bere jatorrez duen
patxara fiñian,
biria pasatzen du
pauso ariñian,
lurrik ez du zanpatzen
txoriyak añian,
txutik juango litzake
uraren gañian.

6/ Orrenbeste graziya
dituen meriyo,
arentzako gordia
zenbat amoriyo
biyotzian dakatan
¿nork kantatu diyo?
kalian ikusita
esan dit: “¡Ariyo!”.

7/ Berriz ikusitzeko
egingo det modu,
juango diran baño len
ogei ta lau ordu
“¡ariyo!” esaten badit
laister entzungo du:
“¡Nere arratseroko
ametsa, zer modu?”

8/ “Ongi nai ta ezin izan”
esango dit anbat,
nik erantzungo diyot:
“Noski besteren bat
izango da, sufritzen
duena zuk ainbat...”
“¿Zein da bada, esazu?”
“¡Zu nai zinduzken bat!”

9/ Burlaz esaten dezu:
“¿Nork naico nau ni? ¿nork?
aberatsa ez danik
ez du maite iñork.”
Baña nik orduantxen
erantzungo diyot:
“¡Zoragarriya, naizu
maita gaiten biyok?”

10/ Bayetz esaten baldin
badit erdi farrez,
erotu egingo naiz
pozaren indarrez;
ezetz entzuten badet
nere suerte txarrez,
jitz orrek utziko nau
betiko negarrez!

Ikusi: **Donostian: Pio Baroja-ren moldiztegia, 1862'garten urtian.** (New Library, Chicago, ta baita ere Bibliothéque Nationale, Paris).

“**Colección de José Manterola**” 29'garren orria, eskuz idatzia.

“Bilintx –Neurtitzak eta neurri gabeko itzak”, 1911, Donostia'n, Martín, Mena y Cía'ren etxean. (Euskal Esnalea'k argitarara-arazia). Onek eta onen ondorengo argitaraldi guziak bertsoen izenburua al datu egin diote. Ala diote: **Pozez eta bildurrez.** Orixe bera gertatzen da beste aldaketa batekin: 5/1: bere jatorriz duen. Au ere Euskal Esnalearen argitaraldiak aldatu egin zun. Seguru asko, “jatorrez” inprentaren ustegabeko okerren bat zalakoan. Ez da ori ola. Bilintxek bein baño geyagotan esaten du “jatorrez”. Nunbait, geroko danak Euskal Esnaleari kopiatzen aritu dira. Onekin naikoa da ta ez degu berriz emango aldaketa auen berririk.

Periodiku puska bat. Antonio Lacunza zana, Tolosa). Ezin somatu ez zein periodiku dan ta ez noizkoa dan.

“**Colección de Ramón de Apaolaza, Hernani**”: 3/4: ain ondo egiña; 4/3: nork ez arreta jarri; 4/5: bat baño geyago're; 4/7: ezkutatu artian; 6/7: bidean ikusita; 9/8: ezkon gaiten biyok; 10/3: zoratu egingo naiz.

Aitor Mezo, Lejona. (Bere aita zanak idatzitako kuadernua).

“**Bertsolariya**”, Macazaga, Rentería: 4/2: dago Donostiyan.

Bizente Aguirre, Ibarra, eskuz idatzitako kuaderno bat: 1/7: argan pentsamentua; 2/3: zeruben ondotikan; 2/8: gaur gure erriya; 3/2: onek bezin fiña; 4/1: Naiz iturrira joan – naiz joan plazara; 4/4: onen ibillera; 6/5: biotzian daukatanik – nork esandu diyo; 8/2: ainbat; 8/3: nik ere erantzungo – diyot besteren bat; 8/7: zein dan bada esazu; 9/7: maitagarria naizu; 10/3: zoratu egingo naiz; 10/5: ezetz esaten badit – nere zoritxarrez.

Aurrekoaren ertzean aldaketa batzuek idatzita dauzkat. Tolosa'ko Estanislao Urruzola'ren kuadernotik artuak izan bear dute. Auek dira: 1/7: argan pentsamentua – datorren guzian; 4/1: Naiz plazara joan edo – berdin iturrira; 4/3: nork ez du

erreparatzen; 4/5: amaika baña geyo – gertatutzen dira;
5: Gero eleizatikan – etxeratutzian / txoriak bezelaxe –
saltoko bidian / kaliak pasatuaz – pauso ariñian / xutik
joango litzake – uraren gañian.

“**Bilintxen bertsuak** Makazaga’ren irarkolan,
Errenderi”: 1/2: dago Donostiyan.

JURAMENTUA ⁽¹⁾

1/ Begi urdiñak dituzu eta
arpegi zuri gorriya,
nere biyotzak maite zaituen
aingeru zoragarriya;
zumia bezin biguña eta
mia da zure gerriya,
estutu bage artu liteke
bi eskuakin neurriya.

⁽¹⁾ Manterola'k alaxe dio: "...he visto, entre otros, copiados de puño y letra de este desgraciado poeta, los originales de la poesía **Juramentuba**.

Y como quiera que en ellos existen diversas variantes de la composición tal cual se publicó allá hacia 1862, he creído deber anotar al pie todas las diferencias que he encontrado en las cuartillas del autor, por más que el estudio hecho de uno y otro texto me inclina a creer que las cuartillas halladas son las primitivas de Vilinch, que debió aumentar y corregir al tratar de dar su composición a la prensa" (Cancionero Vasco, 1.ª serie, Noviembre de 1877)

Bai bertsoak ta bai azpiko oarrak ere, Manterolak jarri zitun bezelaxe jarri ditugu guk ere emen.

2/ Lengo batian, izar berriya,
ongi fortuna nerian,
maite ninduzun galdetu eta
bayetz erantzun zeniran;
pozakin iya zoraturikan
aditu eta segiran,
beso eskuya estutu nuen
zure gerriyaren jiran.

3/ Neri begira gelditu ziñan
burua triste etzanaz,
ni ere zuri begira negon
“¡maite neria!” esanaz;
luzaro ala egondu giñan
suspiriyuak emanaz,
biyok elkarren begiyetik
amoriyua eranaz.

4/ Ongi penakin azkaturikan
zure gerritik besua, ⁽²⁾
ez zait aztuko nola esan nizun
“¡Nere maitetxo gozua!
zorianaren ekartzallia,
izar amoriosua, ⁽³⁾
zu adoratzen igaroko det
nere bizitza osua!”. ⁽⁴⁾

⁽²⁾ Oraindik ere zure gerriyan
ala nekala besua,...

⁽³⁾ begi ederrak dituzu ere
biyotz amoriosua,...

⁽⁴⁾ zu adoratzen pasatuko det...

5/ “Maite nazula len esan dezu,
jberiz esan zazu arren!,
ez naiz entzutez gogobeteko
milla bider esan arren:
nun ta zeruak erabakiya
beste moduz ez dakarren,
denbora gutxi barrun gu biyok
izango gera elkarren”.⁽⁵⁾

6/ Imajiña bat zillarrezkua
kordoi batekin lotua,⁽⁶⁾
begiz aurrian jarri zeniran
kolkotik ateratua
zeñetan zegon gurutzeturik⁽⁷⁾
Jaunaren Seme santua:
“Onen aurrian –esan zeniran–
egizu juramentua”.

7/ Faltsiyarikan ez zeguela
nere biyotz xamurrian,
proga emango nizun eguna
arkitzen zala urrian,
begiratua imajiñan ta
belaun eskuya lurrian,
juramentua eskeñi nizun
Jaungoikoaren aurrian.⁽⁸⁾

⁽⁵⁾ “En los originales citados de Vilinch, no existe esta estrofa, una de las más importantes y más bellas de la composición, lo que parece confirmar la idea expuesta de que dicho original es anterior a la copia publicada, que con este objeto pudo corregir y adicionar”. (Manterola'k)

⁽⁶⁾ berezko katez lotua,...

⁽⁷⁾ zeñetan zegon gurutzaturik...

⁽⁸⁾ (8) eskui eskua biyotzian ta
belaunak biyak lurrian,
juramentua nik egin nizun
Jaungoikoaren aurrian.

8/ Fintasanakin kunplituko det
ez da zer egon zalantzez,
denborarikan igaro gabe
gogo txarreko balantzez; ⁽⁹⁾
erakusitzen baldin badizut
falsiyarikan mudantzez,
nere biyotza bete dezala
damutasunak arantzez.

Ikusi: “**Bilintxen eskuz idatziak**: Manterola’k bere oarretan daukan bezelaxe dago. Izan ere, Manterola’k ikusi zuna izango da.

Bertso-papera: Donostian: Pio Baroja-ren moldiztegian: 1/7: uztaitu bage.

“**Colección de J. Manterola**”, 30’garren orria, eskuz idatzia.

“**Cancionero Vasco - J. Manterola**, 1.ª serie, Tomo I, Noviembre de 1877”.

“**Poesía Euskara**”, Biblioteca Selecta de Autores Vascongados, Tomo I, San Sebastián, 1896.

Tolosako Zelestina Arrieta zanaren eskuz idatzitako bertso-mordoxka.

Bertso-papera: “Irun’en - Valverde’ren alargunaren etxean - 1909. (Gregorio Mugica zanaren bertso-bilduma, Donostian).

Bertso-papera: “Imp. de Vda. de B. Valverde Irún” (Manuel Urreta zana, Tolosa).

Bertso-papera: “Imprenta, Librería y Encuadernación de Goitia y Compañía - Guernica”.

Aitor Mezo, Lejona, bere aita zanak eskuz idatzitako bertso bilduma: 3/7: biyotz elkarri begietatik; 4/8: nere biziya osua.

⁽⁹⁾ Fintasanakin kunplituko det
bazeundeke konfiantzez,
bire orretan ez det emango
pauso bat ere balantzez;...

“Colección de Ramón de Apaolaza, Hernani”.

Bertso-papera, inprentaren izenik gabea (Garro baserria, Getaria), aurretik **Kontzezi**, urrena Juramentua, onen bertsoak arenai erantsita.

“**Bertsolariya**”, 3, 1931.

“**Bilintx'en bertsuak**. Makazaga'ren irarkolan, Errenderi”.

LORIAK ⁽¹⁾

1/ Beti nik damari
¡loriak ugari!
batez ese zerbait ⁽²⁾
maite naubenari;
damak berriz neri,
¡gezurra diruri!,
osiñez pagatu
lorezko zor ori.

⁽¹⁾ Manterola'k (Ikusi: "Cancionero Vasco") alaxe dio bertso auengatik: "...fue escrita en 1862, y vio la luz en las columnas del periódico local "El Guipuzcoano", correspondiente al 24 de Julio del mismo año."

"...he tenido el gusto de ver borradores originales del autor, que me han movido a aceptar algunos cambios de versos, introducidos por el mismo Vilinch, en época probablemente posterior a su publicación. El lector hallará señaladas todas estas variantes en las notas que acompaño al pie del texto."

(Arrazoi onengatik alegia, geroako aldaketak izango diralakoan, gerok ere, naiz ta Bilintxen bertso auetako eskuz idatzi bat ta lenengo argitaraldia eskuan izan, Manterola'k bezela jarri degu emen.)

Ta gero, oar batean: "En la edición impresa en 1862, estos versos aparecen encabezados con los siguientes del autor del **Diablo Mundo**:

"Tanta frase inútil y rodeo,
a mí corto entender, no es más que ruido;
pero también a mí me entra deseo
de echarla de poeta, y el oído,
palabra tras palabra colocada,
con versos regalar "sin decir nada".

(El **Diablo Mundo**, poesía de D. J. Espronceda)

La cita no aparece en los originales de Vilinch."

⁽²⁾ En la edición impresa léese, envez de este verso:
"En demas piska bat... (Manterola'k)

2/ Oso nago mendean
jaungoiko itxuaren,
Ama Venusen-gandik
jayotako aren
neroni ez naiz jabe
nere biyotzaren,
gaxua preso dakat
amoriyuaren.

3/ Sartutzen dan bezela
balkoi batetikan
eguzkiya gelara
kristaletatikan,
neri gisa berera
bein sartu zitzaitan
dama bat biyotzera
begiyetatikan. ⁽³⁾

⁽³⁾ En la edición impresa, ya citada, la segunda parte de esta estrofa aparece así:

“Modu ortaraxe bein
igaro zitzaitan
biotzera dama bat
begiyetatikan.

El pensamiento es completamente el mismo.
(Manterola'k)

4/ Biyotz nerian preso ⁽⁴⁾
gelditu zan bertan, ⁽⁵⁾
geratzen dan bezela
txingarra iyaskan;
bizi naizen artian
irukiko det an,
eta jo zer gustora
irukiko detan! ⁽⁶⁾

5/ Ditu ille urrezko
albiñu luziak,
alakorik apaintzen
ez du orraziak;
frankotan inbiriya
eman dit aiziak,
aren trentza tartetik
jostazen pasiak.

6/ Ondo konparatzia
da gauza eziña,
aren begiyetako
urdintasun fiña;
ez da irrutira're
aitatzeko diña
itxasoko bagaren
kolore urdiña.

⁽⁴⁾ Esku artean izan ditudan eskuz idatzietan onelaxe dago: "Biyotzera sartu ta...".

⁽⁵⁾ En la edición impresa se lee:
"gelditu bire zan..." (Manterola'k)

⁽⁶⁾ La segunda parte de esta estrofa aparece variada de este modo en la edición impresa:

"obligatua nago
egotera bertan,
nun ta biyotz ta guzi
ateratzen ez dan." (Manterola'k)

7/ Ez da zer aitaturik
zeru zabala're,
bolaraz urdin urdin
jarritzen dala're;
aingeru neriaren
begiyak alare
urdin puruagoko
zeruak dirare.

8/ Izarrak dirurite,
ain ditu argiyak,
aingeruak zerutik
jatxi ta jarriyak,
gloriyan egintako
ispillu garbiyak,
Jaungoikoa badala
gogoragarriyak. ⁽⁷⁾

9/ Cupido'k eritzen nau
fletxakin berriro,
neregana jiratzen
dituen aldiro,
biyotzera sartzen zait,
eztiro eztiro,
alakoxe gauza bat ⁽⁸⁾
gozua guztiro.

⁽⁷⁾ En uno de los borradores del autor, que he tenido entre manos, los dos últimos versos de esta estrofa aparecían sustituidos por estos otros:

“Ayetxek dira nere

buru galgarriyak. ” (Manterola'k. Esku artian izan ditugun eskuz idatzietan alaxe dago.)

⁽⁸⁾ En la edición impresa, en vez de este verso se lee:

“amoriyotasun bat...” (Manterola'k)

10/ Aren ezpaiñ gorriyak
faman daude fintzat,
iñoiz pasatzen dira
lore polit bitzat, ⁽⁹⁾
zerbaitez apartetik
ikusita beintzat,
mundu guztiyak artzen
ditu krabelintzat.

11/ Farrik egiten badu
zerutar birjiñak,
erakusten dituen
ortza txiki fiñak,
txuriz elurrarekin
dirare berdiñak,
perlak iruri dute
zillarrez egiñak. ⁽¹⁰⁾

⁽⁹⁾ En la edición impresa, en vez de los cuatro primeros versos de esta estrofa, hállanse éstos:

“Aren ezpaiñ gorriyak,
nere atsegintzat,
ondo merezi dute
famatzia fintzat;” (Manterola’k)

⁽¹⁰⁾ En uno de los originales que he visto, de puño de Vilinch, esta estrofa aparece con las variantes que pueden notarse a continuación:

“Ayen barrengo aldetik
ortza txiki fiñak,
txuriz elurak ere
mentzutu eziñak,
errenkara polit bi
ain ditu berdiñak,
nola izan baziran
moldian egiñak.” (Manterola’k. Esku artean

izan ditugun eskuz idatzietan ere alaxe dago).

12/ Gozuaren birtutez
aren asnasiak
lo-arazitzen ditu
nere oñaziak; ⁽¹¹⁾
usai oberik ez du
banatzen aiziak,
loriak maitatuaz
baratzen pasiak.

13/ Arpegiya polita, ⁽¹²⁾
gorputza liraña,
txikiz ez det esaten
oñaren tamaña;
ibiltzen airetsua,
jantziyan apaña,
aren graziyak dira
ezin esan aña.

Ikusi: **Bilintxen eskuz idatzia**, Madriden.

Ikusi: **New Library, Chicago** (periodiku puska bat).
Seguru asko, Manterola'k diona izango da: "El
Guipuzcoano", 24-VII-1862.

Kanta-papera: "Donostian: Pio Baroja-ren
moldiztegian 1862'garren urtian", New Library, Chicago.
"Colección de J. Manterola", 33'garren orria, eskuz
idatzia.

⁽¹¹⁾ En uno de los originales del autor aparece
modificado así el principio de esta estrofa:

"Gaur arte sortutako
usai on klasiak,
azpitik uzten ditu
arren asnasiak;
obiagorik ez du..." (Manterola'k. Esku artean

izan ditugun eskuz idatzietan ere alaxe dago.)

⁽¹²⁾ En la edición impresa se lee en vez de este verso:

"Lepoa biribilla..." (Manterola'k)

“**Cancionero Vasco - Jose Manterola**, 3.ª serie, 1880”.

“**Bilintx - Neurritzak eta neurri gabeko itzak**”, 1911, Donostia'n, Martin, Mena y C.^a'ren etxean, Euskal-Esnalea'k argitarara-arazia.

Kanta-papera: “Tolosan, E. Lopez'en etxean” J. Gamborenea Zabala - Rentería: 1/3: ta geigo pixka bat; 3/2: leyo batetikan; 3/5: modu ortaraxe bein - igaro zitzaitan / biyotzera dama bat - begiyetatikan; 4/2: gelditu bide zan; 4/4: txingarra lastotan; 4/5: bearturikan dalgo - egotera bertan / nun ta biyotz ta guzi - ateratzen ez dan; 6/1: Ondo berdinu; 6/5: ez da urrutira ere; 7/2: zeru zabala ere; 7/6: begiyak ala ere; 7/7: urdin berdingabeko - zeruak dirade; 9/7: amoriyotasun bat; 10/1: Aren ezpaiñ gorriyak - nere atsegintzat / ondo merezi dute - goratzia pintzat; 10/5: zerbaitez urrutira; 12/1: Gozoaren indarrez; 13/1: Lepo biribilla ta; 13/5: ibiltzen aizetsua; 13/6: jantziyan apaña. (Ageri danez, kanta-paper au ateratzeko, lenengo argitaraldi zarra izan zuten begien aurrean, bañan, noizean bein, itzak aldatuta daude, euskera garbitzearren.)

“**Colección de Ramón de Apaolaza - Hernani**”: 1/2: bai ere pixka bat; 2/5: nerau ni ez naiz jabe; 3/5: modu ortan igaro - zitzaidan ezikan; 3/7: biotzera dama bat; 4/2: gelditu bide zan; 4/3: gertatzen dan bezela; 4/5: ta beratua dago - eotea bertan; 4/7: nun da biotz da guzi - ateratzen ez dan; 5/5: askotan inbidiya; 9/3: neregana biratzen; 10/1: Aren ezpaiñ gorriyak - nere atsegintzat / ondo merezi dute - famatzia fintzat; 10/5: zerbaitez urrutitik; 13/1: lepo biribilla ta; 13/5: ibiltzen aizetsua; 13/6: jantziyan apaña. (Onek lengoak bezela egin du, itxura danez).

“**Bertsolariya**”, Makazaga, Rentería, 1932: 4/4: txingorra iyeskan; 5/6: arren trentza tartetik.

“**Bilintx'en bertsuak**, Makazaga'ren irarkolan, Errenderi”: 2/7: gaixtua preso daka; 4/4: txingorra; 13/7: ez naiñ zeaña...

“**Euskal Erriko kanta zarrak**, Tomo II, Makazaga, Rentería”: 4/4: txingorra iyeskan; 13/5: ibiltzen airosua.

“**Gure Kantak**”, Donostian, 1959: lengoa bezela.

¡MAITA NAZAZU ARREN!

1/ Biyotzaren erditik
zeruko dama bat, ⁽¹⁾
amoriyoz maite det
ezin esan ainbat;
sufri-arazitzen dit
erotzeko din bat,
artara ekarriko nau
oraindikan anbat.

2/ Nere maitasun onek
falta du ordaña,
etzait ongi portatzen
aingeru liraña; ⁽²⁾
itxumen guztiyakin ⁽³⁾
maitatzen det baña...
berak ez nau ordia
nik merezi aña.

⁽¹⁾ En el original de puño y letra de Vilinch dice:
“Zerutar dama bat”. Au eta beste guziak ere
Manterola'ren oarrak dira.)

⁽²⁾ Dice en el original:
“Diyotalarik ere - naitasun bikaña,
nere amoriyuak - falta du ordaña;”

⁽³⁾ “Itxumen aundiyakin”

3/ Zoraturikan beti
aren billa nabil,
ura berriz nigandik ⁽⁴⁾
igesika dabil;
laister logratuko du
onla banarabil,
biyotzikan gabiak
penaz nai banau il.

4/ Iñon ikusi gabe
sei aste luziak, ⁽⁵⁾
beti artaz pentsatzen
negarrez pasiak;
begi biyak dakazkit
malkotan asiak,
ez du asko kupitzen
nere oiñaziak.

5/ Aren krueltasuna
izanik ainbeste, ⁽⁶⁾
penaz betia nago
miñez eta triste;
izar dizdizariya,
nitzaz kupi zaite,
zuregatik ilko naiz
ez banazu maite.

⁽⁴⁾ “Bera berriz nigandik”

⁽⁵⁾ “Bi aste luziak”

⁽⁶⁾ “Dalako ainbeste”

6/ Baldin gertatzen bada
orrelakoreen bat,
zedorri're damuak ⁽⁷⁾
ilko zaitu anbat;
maita nazazu bada
nik zaitutan ainbat;
elizan egiteko
biyotz birekin bat.

Ikusi: **Bilintxen eskuz idatziak.**

“**Bibliothèque Nationale, Paris**”, Baroja-ren molditegian. – 1862'garren urtean”.

“**Colección de J. Manterola**”, eskuz idatzitako orria. (Onek Parisko bertso-paperari itzez itz kolpiatzen dio, bañan, bide batez, or aurrean jarri ditugun oarrak dakarzki eskuz idatzietatik artuta. Beraz biak izan zitun begien aurrean; gerok ere bai, eta Manterola'k bezelaxe jarri ditugu).

⁽⁷⁾ “zu ere gero damuak” Verso mucho más armonioso que indica bien claro que la composición original de Vilinch que cito, fue corregida por éste antes de su publicación.

BETI ZUTZAZ PENSATZEN ⁽¹⁾

1/ Dama gazte bat ezagutzen det
diruriyena izarra,
eguzkiyari kopetetikan
saltatutako txingarra;
biyotz nerian ala piztu du
amoriyozko su-garra,
nola mendian piztu lezaken
tximistak arbol igarra.

2/ Beti goguan zauzkatan dama
izarra dirurizuna,
eguzkiyaren biarrik gabe
argi egiten dezuna;
berdin gabeko amoriyua
senti arazten nazuna,
aditzera ezin eman nezake
dizutan maitetasuna.

⁽¹⁾ Manterola'k ala dio: "...dedicada a la que fue después su amantísima esposa y es hoy su viuda, se publicó en el diario "Aurrera" de 1.º de Diciembre de 1868, sin que haya vuelto a ser reproducida desde aquella fecha". (Cancionero Vasco, 3.ª serie).

3/ Nere begiyak beren aurrian
ikusten ez bazaituzte,
gixaraxuak eta biyotza
egoten dira txit triste;
sinista zazu mundu guztiyan
ez dala iñor ni beste,
zu maitatzeko kapaz danikan
merezi dezun ainbeste.

4/ Gau eder alai ayetako bat
gertatutzen dan orduan,
izarrak diz diz egiten dute
zeruko urdin puruan;
diferentzirik batere gabe
zuk nere pensamentuan
diz diz alaxen egiten dezu
nola izarrak zeruan.

5/ ¿Ia gozua izango al dan,
enamoraturik dana,
ama on batek aur maitiari
ematen diyon laztana?
alare bada beste gauza bat
askoz gozuago dana,
zureganako amoriyua
nere biyotzak daukana.

6/ ¿Nork irukiko zaitu nik bezin
ixtimaziyo aundiyan,
animatikan maite bazaitut
erotutzeko zoriyan?
amoriyozko naitasunakin
gorderik erdi-erdiyan,
biyotz nerian ala zaukazkit
nola niniya begiyan.

7/ Bost urte diran ez dakit baño
beñepein badirare lau,
faltatu gabe nere oroitzan
zaudela egun eta gau;
zu itxumenez maitatuzeko
zeruak siñalatu nau,
alik lenena premiya zazu
egiyazko naitasun au.

Abenduaren aurrenlan 1868-yan

Ikusi: **Bilintxen eskuz idatziak** 7/5, 6, 7, 8: Puntu
auek alaxe jarri zitun Bilintxek lenengo aldiz:

maitia, zuri erregutzera
biyotzak obligatzen nau,
alik lenena paga zazula
egiyazko maitasun au.

Bañan gero 7/5, 6, 7 zuzendu ta alaxe jarri zitun:

itxumenakin maitatuzera
zeruak siñalatu nau,
premiyatua izan derilla

Azkenean 7/5 ta 7 zuzendu zitun, liburu ontan eta
toki guztietan agertu diran bezela utziaz.

“**Colección de J. Manterola**”, 28'garren orria ta
New Library, Chicago. Bi auetan periodiku puska
bana dago. Periodiku bera da, ta dudarik gabe
Manterola'k aitatzen dun “Aurrera” eguneroko ori
izango da. 2/7: eman liteke.

“**Cancionero Vasco, J. Manterola**, 3.ª serie,
1880”: 1/7: piztu dezaken; 2/7: eman liteke.

“**Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak**”,
1911, Donostia'n, Martin Mena y C.^a'ren etxean
Euskal-Esnalea'k argitara-arazia: 1/7: piztu dezaken,
2/7: eman liteke.

“Colección de Ramón de Apaolaza, Hernani”,
makinaz idatzia: 2/7: eman liteke; 4/5: ezberdiñikan
batere gabe; 5/6: maitasunikan; 7/3: utsikan gabe nere
oroitzan; 7/6: zeruak bereziya nau; 7/7: alik lenena
sarithu zazu.

Bertsolariya, 24, 1932, Makazaga, Errenteri: 1/7:
piztu dezaken, 2/7: eman liteke.

“Bilintx’en bertsuak, Makazaga’ren irarkolan,
Errenteri”: 1/7: piztu lezaken; 2/7: eman liteke.

¡JA JAI! ⁽¹⁾

1/ Bein batian Loyolan
erromeriya zan,
antxen ikusi nuen
neskatxa bat plazan,
txoriya bañan ere
ariñago dantzan,
uraxen bai pollita
an pollitik bazan.

2/ Esan niyon desio
senti nuen gisan,
arekin izketa bat
nai nuela izan;
erantzun ziran ezik
atsegin ar nezan,
adituko zirala
zer nai nayon esan.

⁽¹⁾ Bertso auetaz Manterola'k ez dio ezer, ez noizkoak diran, ez nun argitaratuak diran estrañako aldiz, ta ezta ere berak nundik artu zituan.

3/ Arkitu giñanian
iñor gabe jiran,
koloriak gorritu
arazi zizkiran;
kontatuko dizutet
guztiya segiran
zer esan niyon eta
nola erantzun ziran.

4/ -Dama polita zera,
polita guztiz jai!
bañan alare zaude
oraindik ezkon gai,
jezkon gaitezen biyok!
jesan zadazu bai!
-¿Ni zurekin ezkondu?
¿ni zurekin? ¡ja jai!

Ikusi: “**Colección de J. Manterola**”, 28’garren orria, periodiku puska bat. Zein periodiku ote dan ez dakigu, antziñakoa dala ori bai.

“**Cancionero Vasco** - J. Manterola, 1.ª serie, Tomo III, Enero de 1878”.

“**Poesía Euskara**”, Biblioteca Selecta de Autores Vascongados, Tomo I, San Sebastián 1896.

Zelestina Arrieta, Tolosa, eskuz idatzitako bertso-mordoxka.

Bertso-papera: “Irun’en - Valverde alargunaren etxean - 1909” (Gregorio Mujika zanaren bertso-bilduma, Donostian).

“**Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak**”, 1911, Donostian, Martin, Mena y C.^a’ren etxean, Euskal-Esnalea’k argitara-arazia.

Aitor Mezo, Lejona, bere aita zanak eskuz idatzitako bertso-mordoa: 2/6: atsegiñaz esan; 3/3: koloriak gorritu - an asi zizkiran.

Bertso-papera: “Imp. J. Díaz, Irún”. Aita Donosti zanaren bertso bilduma, Lekaroz: Lenengo bi bertsoak bakarrik, beste kanta batzuen artean.

“**Bertsolariya**”, II, 1931, Makazaga, Errenteri.

Bilintx'en Bertsoak, Makazaga'ren irarkolan, Errenteri.

Juan Aguirre Gaztambide, Urdazubi, eskuz idatzitako bertso bilduma: 3/8: zer nai niyon esan.

Bertso-papera: “Imp. R. Altuna. - San Sebastián” (Gregoria Ibarгойen, Orió).

Bertso-papera: “Imp. Echenagusía. - María Muñoz 8. - Bilbao” (Isidora Mokoroa, Tolosa).

“**Cuaderno de Máximo Ugarte**”, Ariztimuño zanaren bertso bilduma.

Dorronsoro'tar Jokin'ek bialdutakoak, Ariztimuño zanaren bertso-bilduma: 1/: Puntuak nastuta daude era ontaz: 7, 8, 5, 6; 2/1: Berari esan nion – igual zan gisan / berak erantzun ziran 3/: Bertso au falta da; 4/2: ederra guztiz bai; 4/3 bañan oraindik zera - alare ezkongai.

Juan Iturralde (“Juanito Kojua”), Donosti, makinaz idatzitako orria.

“**Gure kanta zar jatorrenak**”, Libreria Múgica, San Sebastián.

“**Euskal Erriko kanta zarrak**, Tomo I”, Makazaga, Errenteri.

“**Milla Olerki Eder** - Aita Onaindia, 1954”: 2/6: atseñik ar nezan.

“**Euskal Kantak**”, Donosti, 1959.

“**Boga, Boga**”, Donosti, 1959.

“**Euskal Kantak**”, Bilbao, 1960.

ZENBAIT DAMAREN ESKER TXARRA

1/ Atzo probetxu gabe
etxeko auzuan,
egondu nitzan zure
zai egun osuan;
gaur suertez ikusitzen
zaitutan kasuan,
itz bat egin biar dizut
izketa gozuan.

2/ Zein ta politak diran
arrosa, jazmiña,
azuzena, liriyo
eta klabeliña;
danak bat eginta're
ez dirade diña,
igualatzeko nere
maite atsegiña.

3/ Nai det jakin dezazun
orain beriala,
txit asko nai dizutan
neskatxa zerala;
gaur zu ikusitziak
poztutzen nau ala,
nun iruritzen zaitan
jai aundi bat dala.

4/ Au da mundu guziyak
ongi dakiyena,
zu zerala dama bat
grazi utsa dena;
bat oyetan badezu
erotzen naubena,
artan arkitzen dizut
grazirik geyena.

5/ Izan ere gorputza
dezu aproposa,
ikusi utsarekin
ematen du poza;
beste iñor ez dala
zu bezin airosa,
erri guziya dago
banatua boza.

6/ Patxaran ibiltzia
dago gaur bolaran,
pausaje fiña orain
zergatik moda dan;
eta zu ikustia
modako patxaran,
jez dakizu neretzat
nolako ditxa dan!

7/ Nik esan ta zuk jakin
biazu ezikan,
lau andregai dakazkit
artu nai ezikan;
ezkonduko nitzake
gaur bertan kasikan,
besterekin ez bañan
¿zurekin, pozikan!!

8/ Amoriyorik gabe
pasatu eziñez,
nik damak maite ditut,
aitortzen det ziñez;
begiyakin guziyak,
milla bai mingañez,
¿bañan biyotzarekin?
¿zu besterikan ez!!

9/ Zu zera, bai, zu zera,
damatxo maitia,
nere desiuaren
zeruko atia;
biyotz onez nerekin
bat egin zaitia,
eta biziko zera
kontentuz betia.

10/ Ortarako aguro
genuke eguna,
nik nai detana balitz
biyok nai deguna;
bañan zure asmua
da txit ezaguna,
ez dezu estimatzen
nere naitasuna.

11/ Ditxa bat ez dit opa
fortuna zekenak,
negarrez daramazkit
ordurik geyenak;
ezin aundiyagoko
oñaze ta penak,
sufritutzen bizi naiz
zuregatik denak.

12/ Miñ abetaz kupitzen
ez baldin bazera,
nere burua nua
betiko galtzera;
Matxo'ra ⁽¹⁾ iyoko naiz
andik botatzera,
duen altuenetik
Gaztelu atzera.

Bilintx

*Debekatua dago kanta obek iñork moldeko
letrakin paperian ezarritzia, beren sortzallia'ren
baimena bage, bada onentxen bere beriak dirare,
eta ontan faltatzen duenak izango du legiak
agintzen duen kastigua.*

Donostiyan: -Juan Oses-en Moldiztegiyan

Ikusi: “Colección Manterola, 34'garren orri-aldea”.

“Bilintx - Neurtitzak eta Neurri gabeko itzak”, 1911,
Donostia'n, Martin, Mena y C.'ren etxean. (Euskal
Esnalea'k argitarara-arazia): 1/7 igualatzeko (“nere” gabe).

“Bilintx'en bertsuak, Makazaga'ren irarkolan,
Errenderi”.

“Colección de Ramón de Apaolaza - Hernani”: 9/8:
pozgiroz betia.

---

(1) El Macho esaten zayo Gaztelu guziko buruari, gaur
Jesusen Biotza dagon orri. Garai artan etzegen itxas-
bazerretik pasiatzeko biderik, gaur dagona geroztik
egiña da, ta goitik itxasoraño amiltegia edo aldapa
besterik etzegen.

JUANA BIXENTA OLABE ⁽¹⁾

JUANA BIXENTA, NAGUSI JAUNA ETA
MORROYA

Hurra-Papito-ren doñuan

1/ *J. Bixenta:*

Nagusi jauna, auxen da lana,
amak bigaltzen nau berorregana.

N. Jauna:

Ai, bigalduko bazinduke maiz,
zu ikusita konsolatzen naiz,
sinista zazu,
¡oso zoraturikan nakazu!
¿orren polita nola zera zu?

---

(1) Manterola'k etzitun bertso auek argitaratu bere **Cancionero Vasco**'n bañan ontako itz-aurre batean (2.ª serie, Tomo I) alaxe dio: "Como moralista escribió en los últimos años de su vida su composición Juana Vishenta Clave, de carácter verdaderamente popular,..."

Euskal-Erria aldizkariak, año 1880, auxe dio: "En el estanco de la viuda de Bizcarrondo se ha puesto a la venta, a precio de diez céntimos el ejemplar, la canción popular "Juana Vishenta Olave", del malogrado poeta easonense Vilinch".

2/ *J. Bixenta:*

Amak esan dit etxeko errenta,
pagatzeko dirurik ez zuen ta,
ia egingo diyon mesere,
illabetian geyenaz ere,
itxogotia,
bada zierto dala ematia,
pasa baño len illabetia.

3/ *N. Jauna.*

Logratutzia, errex alare,
naiz ori ta beste zernai gauza're,
seguru dala esan amari,
zu baldin bazatoz mandatari;
dudarik gabe,
nere borondatiaren jabe
zu zera, Juana Bixenta Olabe.

4/ *J. Bixenta:*

Beraz bertatik nua etxera,
poz aundi bat amari ematera;
orain ariyo, nagusi jauna,
presaka juan biat amagana.

N. Jauna:

Ez zuazela;
portatu zaite nik nai bezela,
gaur etxera juan ez zaitezela.

5/

Zuen etxia dago irruti,
birian zer gerta izan bildurti,
bada iya pasa da eguna,
arratsa berriz dator illuna,
orain juatia
txartzat iruki, nere maitia,
gaur emen bertan gera zaitia.

6/ Ez jua etxera bire oyetan,
gabaz, bakarrik eta illunbetan;
kontura erori zaitia zu,
gabaz illunbian jua biazu
peligro aundiz,
eta obe dezu eun aldiz,
biyar goizian jua egun argiz.

7/ *J. Bixenta:*

Ezetz etsiya egon liteke,
ni emen gelditu ezin niteke,
amak espero nau gaberako,
eta ark espero naubelako,
jua biar det nik;
alaba ikusi bagetanik,
amak izango ez luke onik.

8/ *N. Jauna:*

Emen zuretzat dira parako
jaki txit goxuak afaitarako,
erariya berriz ¡Jaungoikua!
illak piztutzeko modukua,
ardo ondua,
ontzen urtietan egondua,
Malagatikan da bigaldua.

9/ *J. Bixenta:*

Jauna, berorrek, bañan alferrik,
badaki armatzen lazo ederrik,
lazua eiz bage gera dedin,
nere etxian nai ditut egin
afaldu ta lo,
nayago ditut ango bi talo,
ta ez emengo milla erregalo.

10/ *N. Jauna:*

Biyotz nereko dama polita,
asmoz muda zaite, auxen tori ta:
amasei duroko urre fiña,
sendatu nai zazun nere miña.

J. Bixenta:

Ez, jauna, ez ez;
merezi bezin kopeta beltzez
esango diyot ezetz ta ezetz.

11/ *N. Jauna:*

Gañera berriz, Juana Bixenta,
utziko dizutet etxeko errenta,
kito zor dirazuten guziya,
kunplitzen banazu kutiziya.

J. Bixenta:

Lotsa gogorra,
sufritzen dago gaur nere onra,
penaz malkuak darizkit orra.

12/ *N. Juana:*

Nik ditut kulpak, ez egin negar,
orlakorik ez nizun esan bear;
animan sentitutzen det miña,
zuri ofensa ori egiña,
¡maldiziyua!
ez dakit nun nekan juiziyua,
eskatzen dizut barkaziyua.

13/ *J. Bixenta:*

Barkaziyua du ta eskatu,
nere biyotz onak ezin ukatu;
erakutsi ditalako, jauna,
gaitz egiñaren damutasuna,
konforme nago;
ez egin ta ofensa geyago,
gaurkua oso aztutzat dago.

14/ *N. Jauna:*

¿Berriz nik egin zuri ofensa?
jarren orlakorik, ez bada pensa!
zaukazkit neskatxa fin batentzat,
eta gusto aundiz emaztetzat
artuko zaitut;
biyotzetikan esaten dizut,
zuretzat ona baderizkizut.

15/ *J. Bixenta:*

Ori egiaz baldin badiyo
neregana egon liteke fiyo;
bañan usatuaz kortesiya,
ama neriari lizentziya
eska bezayo.

N. Jauna:

Ori gustora egingo zayo
biyar goizian juango naitzayo.

16/ *J. Bixenta:*

Banua orain.

N. Jauna:

Atoz onuntza,
birerako artu zazu laguntza;
adi zazu, morroi Jose Juakin,
etxera farolan argiyakin,
aingeru oni
gaur zuk laguntzia da komeni,
kezketan egon ez nariyen ni.

17/ *Morroyak:*

Aingeru ari lagundu eta,
orra, jauna, egin ostera buelta;
birian bai bildurtxo zan bera,
bañan allegatuta etxera,
kontentu zegon;
orain kezketan ez du zer egon,
oyera juan ta pasatu gau on.

- 18/ Eldu zanian urrengo goiza,
nagusiyak zuen kunplitu itza;
juan zitzayon amari etxera,
andretzat alaba eskatzera,
amak txit firme,
artuta gero milla informe,
gelditu ziran biyak konforme.
- 19/ Andik zortzi bat egunetara,
edo amar ziran ez dakit bada;
ez, amar ezin zitezken izan,
andik zortzi egunera elizan
ezkondu ziran;
ezkondu ta etxera segiran,
jendia franko bazuten jiran.
- 20/ Bost illabete edo sei ontan,
ez dirade beti egondu lotan;
eman dute zenbait jira-bira,
eta gozatutzen bizi dira
dixak ausarki;
obeto ezin litezke arki,
espero dute aurtxo bat aurki.
- 21/ Dama gaztiak, ez egon lotan,
begira zaitezte ispillu ontan;
gustatuta birtute ederra,
andretzat artu bere maizterra
du nagusiyak;
orla irabaztera graziyak,
saya zaitezte beste guziyak.

*Debekatuta dago kanta obek, iñork moldeko
letrakin paperian ezarritzea, beren sortzalliaren
baimena bage. Bada onentxen bere beriak dirare,*

eta ontan faltatzen duenak izango du legiak agintzen duen kastigua.

“Donostiyan” Juan Oses-en molditegian

Ikusi: **Bertso-papera**: “Donostiyan: Juan Oses-en moldiztegian”. New Library, Chicago. (Au izango da lenengo argitaraldia)

Bertso-papera: “V. Iraola-ren litografiyan”, (Colección de J. Manterola) 37'garren orria.

Bertso-papera: “Eibar - Imprenta de Pedro Orue”. Bibliothéque Nationale, Paris. (Onek eskuz idatzita auxe du: “Pris a Durango, 1891”).

Bertso-papera: “Imp. de B. Valverde - Irún”, Gertrudis Arrieta, Errenteri: 2/2: ez nuben ta; 7/4: eta ere espero: 13/2: nere biotz onak ukatu. (Iru oker auek urrengo bertso-paper danak dakarzkite).

Bertso-papera: “Imp. de Vda. de B. Valverde - Irún”, Manuel Urreta zana, Tolosa.

Bertso-papera: “Imp. de S. de Diego. - Eibar”, I. Lopez-Mendizabal, Buenos Aires: 13/1: Barkaziyua du ta eztizu; 14/1: ¿Berriz nik egin ta ofensa?

Bertso-papera: “Imp. de S. de Diego. - Eibar” (beste argitaraldi bat), Francisco Lasa, Zaldibarren, Bidania: 13/1 ta 14/1: aurrekoan bezela.

Bertso-papera: “Guernica: A. de Goitia y Compañía”, Gregoria Ibarгойen, Orio, 13/1: Barkaziyua du ta eztizu; 19/2: puntu au falta da; 19/3: edo amar ezin zitezken izan.

Bertso-papera: “Imprenta Goitia y Compañía, Guernica”, Alzalegi baserria, Berriatua, Ondarroako J. M. Etxaburu'ren bitartez: 4/7: puntu au falta da; 13/1: Barkaziyua du ta eztizu; 19/2: puntu au falta da; 19/3: edo amar ezin zitezken izan.

Bertso-papera: “Guernica. - Imp. Artística Goitia y Hormaechea”, Jose Goicoechea, Amaro, Tolosa: (dan dana aurrekoan bezela).

Fakundo Adurriaga “Besamotza”, Tolosa, eskuz idatzitako bertso mordoa.

“Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak, 1911, Donostia'n, Martin, Mena y C.^aren etxean”, Euskal-Esnalea'k argitarara-arazia: 12/6: ez dakit nun neukan nere juiziyua.

Aitor Mezo, Lejona, bere aita zanaren eskuz idatzitako bertso-mordoxka: 1/2: bañan bialduko bazinduke maiz; 2/6: badala zierto ematia; 13/1: Barkaziyoa dit eskatu; 16/3: Joxe Mari.

“Colección de Ramón de Apaolaza”: 3/1: ori ta beste zernai gauz ere; 6/: bertso au dana falta da; 7/2: ni gaur emen gera ezin niteke; 8/6 urtietan ontzen egondua; 12/2: orlakorik ez nuben esan bear; 14/1: Nik zuri egin berriz ofensa; 17/7: oyera jua ta igaro gau on; 18/4: alaba andretzat eskatzera; 20/2: ez dira egondu beti lotan.

“Bertsolariya”, 14 , 1931: 12/6: ez dakit nun neukan nere juiziyua.

“Bilintx'en bertsuak, Makazaga'ren irarkolan, Errenderi”: 12/6: ez dakit nun neukan nere juiziyua.

Juan Aguirre Gaztambide, Urdazubi, eskuz idatzitako bertso-bilduma: 2/2: ez nuben ta; 4/7: puntu au falta da; 6/6: obe duzu anuntz aldiz; 7/4: eta ere espero naubelako; 12/2: alakorik ez nizun esan bear; 13/1: Barkaziyoa du ta eztizu / nere biotz onak ukatu; 14/3: zuazkit neskaxa fin batentzat; 19/2: puntu au falta da; 19/3: edo amar ezin zitezken izan.

Estanislao Urruzola, Tolosa, eskuz idatzitako bertso-mordoa.

“Euskal Erriko kanta zarrak, Tomo I”, Makazaga, Errenderi: 2/3: ia egingo al diyon mesere.

J. M. Etxaburu, Ondarroa, eskuz idatzitako bertso mordoa: 5/1: ez dago urruti; 6/3: kontura etorri zaitia zu; 7/7: amak ez leuke egingo onik.

“Gure Kanta zar jatorrenak, Librería Múgica, San Sebastián”: 12/6: ez dakit nun neukan nere juiziyua.

“Revista Trama, Gráficas Valverde, San Sebastián, núm. 4”. (1962).

DAMA TA GALAYA

(Ai ori begi ederra-ren doñuan)

1/ *Galayak:*

Dezu gorputz egokiya,
polita txit arpegiya
eta ederra begiya
zure begiya
agitz argiya
da guztiyetan aurrena;
bestiak dira urrena,
ori da ta ederrena,
diruri eperrarena.

2/ Ez det, dama begi eder,
desiatzen beste ezer,
bañan bai... esango det zer:
legezko birez,
faltsiyakin ez,
zu neretzako logratu;
nik orla naya obratu,
txantxa dala ez pentsatu,
zutzaz naiz enamoratu.

3/ Konformatutzen bazera,
laster ezkonduko gera,
ez galdu orlako era:
biyok munduan
bizi moduan
artutzen badegu parte,
asnasiak iraun arte,
jakiñian gera zaite,
nik izango zaitut maite.

4/ Millaka ditut ardiyak,
larogei ta lau ariyak,
mardulak eta guriyak:
zezen eta bei
berreun ta ogei,
sei eun eta bost iriyak
baita're soro aundiyak,
belar ugariz jantziyak,
mantendutzeko guziyak.

5/ Nik ori guztiya daukat,
ez balitz bezela deus bat,
badet eta beste gauz bat:
giltzaz azpiyan,
leku itxiyan,
dakat montuan billbilla,
urrezko zenbait kurpilla,
uraxen bai dala pilla,
ontzako utsak lau milla.

6/ Dauzkatanaren giltzaz be
zu egingo zaitut jabe,
bazeudeke duda gabe:
bada, begira, izango dira,
orra eman notiziyak,
zure kontura utziyak,
dituzu ta mereziyak,
etxeko giltza guziyak.

7/ Zer ongi biziko geran,
nai dezuna jan ta eran,
guztiya zure aukeran:
jazteko ere,
zuk ez batere
gastuari begiratu,
dendik onenetan sartu,
gayik ederrenak artu,
eta soñak enkargatu.

8/ Alaja zale bazera,
juango gera esatera,
alajategi batera:
erakusteko,
zuk ikusteko,
dakaten alajeriya,
naiz bada're gariztiya,
izango da erosiya,
gustatzen zaizun guziya.

9/ Zu serbitzeko nik ortan,
gauz oyek erriya ontan
ez daude denda ñontan:
ta eroatera
erri bestera
egingo degu, bai, jira,
nai badezu Donostira,
bestela Frantzira,
ango zuk naizun errira.

10/ Esaten dizkizutanak,
dira ta ziñez esanak,
kunplituko ditut danak:
fiyatu zaite,
nik zaitut maite,
eta jakin zazu ezik,
zugatik ez dala kasik,
egingo ez nuken gauzik
gusto aundira ta pozik.

- 11/ Zutzaz enamoratua,
nago kasikan artua
illaren erretratua:
miñik txarrena,
dakat barrena,
animaraño sartua,
au legoke sendatua,
gauza bat desiatua
nik baneka logratua.
- 12/ Sendako litzaiket miña,
bestela senda eziña,
zu neretzako baziña:
azken ortara
ni nua bada
gutziz intentziyo onez,
jezin liteke ta obez,
arren esazu faborez,
neretzat zeran edo ez!
- 13/ *Damak:*
Dirazu naitasun fiña,
gozua ta atsegiña,
obiagorik eziña:
jakin naizuna
da erantzuna,
esatiakin onela:
alaxen banitz bezela,
zierto egon zaitezela,
zuria izango naizela.

14/ *Au nik diyot:*

Ara gauzak nola diran,
egun artatik segiran,
biyak alkarrenak ziran:
ordu ezkeru,
au zan espero,
kunplituta berak naya,
ongi daudela da baya,
pasiar bizi alaya,
gure dama ta galaya.

15/ Egiya nik esateko
ez zebiltzan ezkontzeko
geldi geldi egoteko:
galayak obra,
seguru sobra,
aurreratua darama,
egin dirala da fama,
bat aita, bestia ama,
gure galaya ta dama.

Bilintx

Donostiyan: *-Juan Oses-en moldiztegiyan*

Ikusi: “**Colección Manterola**, 35’garren orrialdea”, Bertso-papera. (Batere dudarik gabe, paper au Bilintxen denborakoa da).

“**Colección, de Ramón de Apaolaza, Hernani**”:
2/3: orain esango dizut zer; 2/7: nik ala naya obratu;
3/2 biok ezkonduko gera; 7/8: gayik ederrena autu;
10/6: ta jakin biazu ezik; 13/ Damaren erantzuna; 13/1:
Dirazu maitasun fiña; 13/8: zindo egon zaitzela; 14/8:
iralkiz bizi alaya.

KANTA

Izar argi bi falta dirala
zeruan sortu da gerra,
¿al dakizu nork ostu dituen,
beltxeran begi ederra?

El Cantar original de D. Ventura Ruiz de Aguilera, que sirvió de modelo al poeta donostiarra, dice así:

En el Cielo hay alboroto
porque faltan dos luceros,
¿sabes quién los ha robado
morenita de ojos negros?

Ikusi: “**Colección de J. Manterola**”, 28’garren orria, periodiku puska txiki bat. (Ez da ageri zein periodiku dan).

“**Cancionero Vasco - J. Manterola**, 1.ª serie, Tomo II, Diciembre de 1877”.

“**Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak**, 1911. Donostia’n, Martin, Mena y C.^{an}ren etxean”, Euskal-Esnalea’k argitarara-arazia.

Cancionero Vasco’n dagon bezela jarri degu emen. Bertso-bilduman dagon periodiku puska zarragoa izango da, bear bada. Ontan aurrena erderazkoa dator, gero euskerazko, ta urrena alaxe dio: “¿Cuál tiene más mérito, el original o la traducción?”

SOMAKETA ⁽¹⁾

Nere bata ta biya da
somatzen errexa dana,
bada zerorrek dauzkazu
esku bakoitzian bana.
Bata ta laba da berriz
Gipuzkoako erri bat,
zeñetan arkitutzen dan
beste iñon ez dan arri bat.
Nere irua ta laba
berekin daukan dirua,
ontzat artzia erozeñek
ez da gauza segurua,
batez ere baldin bada
baliyo aundiko moneda,
ez du gutxik galdetuko:
-“Au gero fiña ote da?
Ez da txit katolikua,
¿zer derizkizu, Iñaxi?
-“¿Neri? faltsua derizkit.”
-“¿Eta zuri, andre Graxi?”
-“Arrira bota zazu ta
soñua egin-arazi,
ez badu soñua fiña
ganbiyatutzen ez asi.”
Irua eta bigarrena
da gizonaren desditxa,
ala pegatzen zayona
nun balitzake tximitxa;
pegatzen da txit errexa,

---

(1) Garai artako periodikuetan-eta, oso modan zeuden somaketa auek.

apartatutzen txit gaitza,
alako asko izatetik
Jaungoikua'k libra gaitza.
¡Zer afariya! ogiya,
botilla bat ardo eder,
ta ongi jarriyak lautxo bat
nere irua bi bider.
Batari eta biyari
laugarrena itxeki ta,
beste asko're bai baño
donzella da txit polita.
Eta da nere guziya
desiatua, gauz ona;
indartsu arkituko da
berekin naukan gizona

* * *

Somaketa onentxen itza
(sayatu zaitezte denak)
propina ona izango du
zer dan asmatzen duenak.
Logratzen duen arentzako
daukazkit siñalatuak,
loteriyako lau billete...
(orain bi urte artuak)

Bilintx

Ez det jarri *Bilintx* ori, somaketa neronek
sortua dan patxandiyaz.

¡Zer erregalua! Baizik eta jarri det
asmatzia logratzen duen arrek, jakin dezan
noren-gana biar deben giyatu, menturaz nai
balu egin billete oyen jabe. ^(a)

---

^(a) Inoxente egunian emango diyozkat.

* * *

Teatroko dendan,
zeña ikusten dan
aspaldi guziyan
kale nagusiyan,
aurreko etxearen,
etxe eder aren
beraren onduan,
paper abek ¡duan!
an ematen dira;
ez iritzi mira,
ez milagro egin,
egiya da berdin.
Eta balitz norbait
badakanik zerbait
duda gaua orretan,
bijua, ta bertan
artuko du proga,
au ez dala droga,
baizikan egiya,
ta egi garbiya.
Bada au diyonak,
konseju txit onak
txiki txikitandik
gurasuakgandik
artuak izan ta,
ez daki sayatzen
iñor engañatzen
gezurrak esan ta.

Ikusi: “Colección de J. Manterola”, 36'garren orria, inprentaren izenik gabeko kanta-papera.

GAZTETAN JARRIYAK DAMA BATI ⁽¹⁾

1/ Argitasun aundiko
perla gariztiya,
nere osasuna ta
nere eguzkiya;
baita ere zu zera,
maitetxo eztiya,
mundu ontako nere
desio guztiya.

2/ Ezin fiñago dala
da txit segurua,
zukanako dakatan
naitasun purua;
beti dauzkat zugatik,
nere aingerua,
sentitzen biyotza ta
pentsatzen burua.

⁽¹⁾ Manterola ala dio: “Como lo expresa su título, esta composición, hallada entre los manuscritos de Vilinch, de su puño y letra, es una de las escritas por éste allá en sus mocedades. (“Cancionero Vasco”, 2.ª serie, T. I). Ta bere bertso bilduman: “Encontrado entre los papeles de Vilinch de su puño y letra. ¿Es inédito?”

3/ Ixilik gorde arren
asko dira penak
nere biyotz gaxuan
zugatik daudenak;
biazuna baño're
minkatzago denak,
bañan zuk nai ezkerro
goza litezkenak.

4/ Dauzkatan pena oyek
ixilik gordeta,
uts biyurtuko dira
zuk nai zazu eta;
bertatik jarriko naiz
kontentuz beteta,
neria izatera
konforma zaite ta.

5/ Ez naiz mutil ederra,
jau lana, au lana!
ez naiz aberatsa're,
jmaitetxo laztana!!
bañan biyotz bat badet
oberik ez dana,
betia zukanako
amoriyoz dana.

6/ Auxen eskeintzen dizut
guztizko suabe,
jarren egin nazazu
zuriaran jabe!!
bestela penaz il ta
laister naiz lurraz be,
bada ni ezin bizi
niteke zu gabe.

Ikusi: **Bilintxen eskuz idatziak.**

“**Colección de J. Manterola**”, 35'garren orria, eskuz idatzia.

“**Cancionero Vasco - J. Manterola**, 2.ª serie, Tomo I, Abril de 1878”: 6/6: Onek asiera emanda, gañerako argitaraldi guziak **lurra be** diote.

“**Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak**”, 1911, Donostia'n, Martin, Mena y C.^aren etxea, Euskal-Esnalea'k argitara-arazia.

Bertso-papera: “Imp. de Vda. de B. Valverde Irún”. (Gregorio Mujika zanaren bertso-bilduma, Donostian).

“**Colección de Ramón de Apaolaza, Hernani**”, makinaz idatzia: 4/4: zuk nai nazu eta; 5/7: betia zuretzako.

Bertsolariya, 31, 1932, Makazaga, Errenteri: 3/8: gora litezkenak.

“**Bilintx'en bertsoak**, Makazaga'ren irarkolan, Errenteri”: 3/8: gora litezkenak.

“**Cuaderno de Máximo Ugarte**”, Ariztimuño zanaren bertso bilduma.

“**Gure kanta zar jatorrenak**, Librería Múgica, San Sebastián”: 3/8: gora litezkenak.

“**Milla Olerki Eder**, A. Onaindia, 1954”.

“**Euskalerriko kanta zarrak**, Tomo III”, Makazaga, Errenteri: 3/8; gora litezkenak.

“**Euskal kantak**”, Donosti, 1959: 3/8: gora litezkenak.

NESKATXA BATI MUTIL BATEK JARRIAK ⁽¹⁾

1/ Goguan izango det,
bai, gaurko eguna,
berriro biyok alkar
ikusi deguna:
auxen da ditxa eta
auxen da fortuna,
zergatikan zu zeran,
maitetxo kutuna,
nere asnasia ta
nere osasuna.

⁽¹⁾ Bertso auengatik Manterola'k NESKACHA BATI MUT... (está roto el original: es posible que diga): ILL BATEC JARRIAK. (Está escrita de puño y letra de Vilinch: ¿será inédito? (Au bere bertso-bilduman dio)

(Ta bere **Cancionero Vasco**'n:) "Escrita de puño y letra de su autor en diversas e informes cuartillas que me ha costado trabajo ordenar, y con el título incompleto, pues solo aparecen en el original las palabras **Nescacha bati mut...** por haberse roto un trozo del papel que lo contenía, he hallado esta composición entre los manuscritos de Vilinch.

Ignoro cuál sea la fecha en que pudo ser escrita, pero el aspecto y el estado de los originales me inclinan a creer cuenta bastantes años de existencia.

...He aquí ya esta producción, inédita hasta hoy:

Esku artean izan ditugun Bilintxen eskuz idatzietan, orri batean, bertso-sail ontako lenengo amabi bertsoak daude. Manterolak dion bezela, izenburu aldean puskatuta dago; **tec** eta gero **a** garbi irakurtzen dira, eta bearbada **mutil batek ateriak** izango da.

2/ Egiyazko amoriyoz
nai dizutalako,
zugatik pasatzen det
naigabia franko:
jorain au poza, bistan
zaukazkitalako!
aspaldiyan ikusi
ez zindutalako,
jura bildurra nekan
min zenuelako!

3/ Nere biyotzak jo zer
poza duen artu!
onen kolpiak ezin
ditut aguantatu,
bere lekutik dabil
nayian faltatu,
kanpora irten ez dedin
biar det kalkatu,
jgaxuak zuregana
nai luke saltatu!

4/ Au nere zoramena
zutzaz gustatuta,
bildur naiz gera nadin
burutik galduta,
ainbesteraño nago
enamoratuta,
nai badezu oñetan
belaunikatuta
adoratuko zaitut,
agindu zazu ta.

6/ ¡Zer ote da graziyan ⁽¹⁾
norbait erortzia!
zu zerala meriyo
¡ai, au erotzia!
frankotan gertatu zait
gogora etortzia,
kanpantorrian gora
korrika iyotzia,
ta zure alabantzan
kanpanak jotzia.

6/ Nik ezin sinistu det
zuk esan dezula,
nere amoriyua
dudan dakazula,
arren, orlakorikan
pentsa ez zazula,
eta nai det seguru
jakin dezazula,
beti bezela zure
mende nakazula.

7/ Fiñ nabillen edo ez
ez zaudezen dudan,
ara zer juramentu
egingo dizuran:
ain amoriyo aundiz
nola zu zaituran,
maitatzen baldin badet
besterik sekulan,

---

(1) Manterola'k graziyan jartzen du, ta gerok ere ala jarri degu, bañan eskuz idatzietan itz au ere arrapatzen du puskatuta dagon zatiak; **g** bat aurrean eta **an** atzean bat atzetik oso garbi irakurtzen dira. Bañan **an** orren aurretik ez du ematen **y** dagonik. Neri beintzat geyago iduritzen zait **t** bat dagola. Eta **t** baldin bada, zein ote da emengo itza?

ez dezala izan
parterik zeruban.

8/ Zure grazietara
oso zoratua,
biyotza sentitzen det
enamoratua,
ni bizi naizen arte,
baratz loratua,
dizdizara klarozko
izar doratua,
ez zaizu faltatuko
nork adoratua!!

9/ Ala dirurizu ta
zaukazkit loreztat,
baratzakuak baño
oraindik obetzat,
¿norentzako zera zu?
¡loria, norentzat!!
ez zenuke izan bear
beste ñnorentzat,
¡baizikan biyotzetik
nai dizun onentzat!

10/ Lengo egun batian
¡ai, San Antoniyo!
doi doi egin zeniran
kalian ariyo,
badakit, sobra dakit,
zer dala meriyo
errezibitzen nazun
orlako seriyo,
¡zuk asko merezi ta
nik gutxi baliyo!

11/ Aguro ezkontzeko
dakat animua,
bakarrik aspertu naiz,
biat arrimua
obran zurekin jarri
nai nuke asmua,
bada, zumo gozo dun
marrubi umua,
zu nere miñarentzat
zera balsamua.

12/ Aditzera detanez,
dama begi alai,
zure ondoren dabil
makiña bat galai,
bañan ayetakorik
ez omen dezu nai,
bada ni nai banazu
izan zuk senar-gai,
konformatzen al zeran
esan ez edo bai.

13/ Bañan ikusten zaitut
erantzun nai ezik,
bayetzik esan gabe
ain gutxi ezetzik,
orla gelditutzia
egin bage itzik,
ezin pentsa nezake
dala beste gauzik,
senartzako artu nai
ez nazula baizik.

14/ Senartzat nai al nazun
egon naiz galdez ta,
ez nazu bayetz esan
ezetz ere ez ta,
ori zuk ez dirazu
nai esan itzez ta,
beste modu batera
baliya zaitetz ta,
igual da ematia
kartaz errespuesta.

15/ Baldin ez banaitzazu
sartutzen gogora,
ez det asko pasako
erriyan denbora,
paraje abetatik
juango naiz iñora,
egun gutxiren barrun
betiko kanpora,
Buenos Aires'a edo
Montevideo'ra.

16/ *Au nik diyot:*
Ez dakit zer esaten
ziyon errespuestan,
baña nola mutilla
Donotstiyen eztan...
falta zan egunetik
pasa diranetan,
onezkero sartu da,
nere kontuetan,
Montevideo'n edo
Buenos Aires'etan.

Ikusi: **Bilintxen eskuz idatziak.**

“Colección de José Manterola”, 28'garren orria, eskuz idatzia.

“Cancionero Vasco - José Manterola, 2.ª serie, Tomo I, Abril de 1878”.

Bertso-papera: “Imp. de Vda. de B. Valverde – Irún: 14/2 galdezka. (Gregorio Mujika zanaren bertso bilduma, Donostian).

“Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak”, 1911, Donostia'n, Martin, Mena y C.^a'ren etxean, Euskal Esnalea'k argitara-arazia: 5/3, 4: puntu au dana falta du.

“Bertsolariya”, 1932: 5/3, 4: puntu au dana falta du.

“Bilintx'en bertsuak, Makazaga'ren irarkolan, Errenderi”: 5/3, 4: puntu au dana falta du.

“Colección de Ramón de Apaolaza – Hernani”: 11/5: ortan zurekin jarri.

¡IZAZU NITZAZ KUPIRA! ⁽¹⁾

1/ Loriak udan intza bezela
maite det dama gazte bat,
ari ainbeste nai diyotanik
ez da munduan beste bat:
iñoiz edo bein pasatzen badet
ikusi gabe aste bat,
biyotz guztira banatutzen zait
alako gauza triste bat.

2/ Neskaxa gaste pare gabia
apirilleko arrosa,
izarra bezin dizdizariya,
txoriya bezin airosa;
oraintxen baño gusto geyago
nik ezin nezake goza,
zori onian ikusten zaitut
jnere biyotzak au poza!

⁽¹⁾ Manterola'k ala dio: "Esta composición, inédita hasta hoy, y encontrada entre los papeles de su autor, escrita de su puño y letra, puede incluirse en el número de las mejores de Vilinch".

3/ Ez al dirazu antzik ematen
nik zaitutala nayago,
jai! mariñelak gau illunian
izarra baño geyago,
nere onduan zauzkatalako
pozez zoraturik nago,
zu ikustiak alegratu nau
triste neguen lenago.

4/ Nik ainbat iñork nai dizunikan
arren ez zazula uste,
nere begiyak beren aurrian
beti desio zaituzte;
eguzkirikan ikusi gabe
txoriya egoten da triste
ni ez nau ezerk alegratutzen
zu ikustiak ainbeste.

5/ Arpegi fiña, gorputza berriz
ez dago zer esanikan,
izketan ere grazi ederra
ezer ez dezu txarrikan;
mundu guztiya miratuta're
zu bezelako damikan,
agiyan izan liteke baño
ez det sinisten danikan.

6/ Nere betiko pentsamentua,
nere konsolagarriya,
zu gabetanik ezin bizi naiz
esaten dizut egiya;
zu baziñake arbola eta
ni baldin banitz txoriya,
nik zu ziñaken arbol artantxen
egingo nuke kabiya.

7/ Amoriyuak nere biyotza
zureganuntza darama,
erri guziyan zeren dakazun
neskatx bikañaren fama;
beste fortunik mundu onetan
ez det desiatzen, dama,
aur batek berak izan gaitzala
ni aita eta zu ama.

8/Falta duenak logratutzeko
itz egitia txit on du,
eta nik ere sayatu biat
ote gintezken konpondu;
gaur nagon bezin atrebitua
sekulan ez naiz egondu,
argatik golpez galdetzen dizut
nerekin naizun ezkondu.

9/ Ezkondutziak izan bear du
preziso gauza txarren bat,
ala esaten ari zait beti
nere konsejatzalle bat;
alaxen ere aren esanak
oso utzirik alde bat,
ongi pozik artuko nuke
zu bezelako andre bat.

10/ Zerorrek ere ongi dakizu
aspaldi ontan nagola,
zuregatikan penak sufritzen
bañan ordia au nola;
alaxen ere nigana ezin
bigundu zaitut iñola,
ni zuretzako argizaya naiz,
zu neretzako marmola.

11/ Nere biyotza urtzen dijua
eta ez da misteriyo,
penaren kargak estutu eta
zumua kendutzen diyo;
begiyak dauakat gau eta egun
egiñikan bi erriyo,
beti negarra dariyotela
zu zerarela meriyo.

12/ Zu zeralako meriyo baldin
juaten banaiz lur azpira,
gero damua eta malkuak
alperrik izango dira;
bein jua ezkeren oyen birtutez
berriz ez niteke jira,
ori gertatu baño lenago
jizazu nitzaz kupira!

Ikusi: “**Colección de J. Manterola**”, 181’garren orria, eskuz idatzia.

“**Colección de Aires Vascongados** - J. A. Santesteban” bertso aukerarik: 1, 3, 6, 11, 12.

“**Cancionero Vasco** - J. Manterola, 2.ª serie, Tomo I, Abril de 1878”.

“**Poesía Euskara**”, Biblioteca Selecta de Autores Vascongados, Tomo I, San Sebastián, 1896.

Bertso-papera: “Valverde - Irún” (Gregorio Mujika zanaren bertso-bilduma, Donostia).

“**Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak**”, 1911, Donostia’n, Martin, Mena y C.^a’ren etxean, Euskal-Esnalea’k argitarara-azia.

Julio Recalde, Tolosa, bere amagiarreba zanaren eskuz idatzitako kuadernua.

Aitor Mezo, Lejona, bere aita zanaren eskuz idatzitako kuadernua: 2/4: txoriya bezain airoa; 7/7: aur batek izan gaitzala (“berak” gabe”).

“**Colección de Ramón de Apaolaza, Hernani**”: 10/6: biurtu zaitut iñola: 11/8: zu zeralako meriyo.

Bertso-papera: “Guernica - Imp. Artística Goitia ta Hormaechea” (Severo Altube, Gernika): 1/2: maite dot; 3/1: ez al dirazu ematen (“antzik” gabe); 5/7: egiyak izan liteke baño; 6/7: arbola artatzen; 7/6: ez det desiatzen dana; 9/1: Ezkondutzian; 11/3: ostuta eta.

Bertso-papera, inprentaren izenik gabea: 6/6 ni banitzake txoriya; 7/4: neskatx ederraren fama; 11/8: zu zeralako meriyo.

Bertsolariya, 22, 1932.

“Bilintx’en bertsuak, Makazaga’reñ irarkolan Errenderi”: 12/1: “baldin” gabe.

Juan Aguirre Gaztambide, Urdax, eskuz idatzitako bertso bilduma: 3/1: Ez al dirazu ematen (“antzik” gabe), 3/3: gau egunian; 7/2: zuregana darama; 7/3: erri guziyan zuk daukazun.

Argia-ren puska bat: 3/3: oi; 4/1: Nik aña iñork nai dizunik; 5/5: miratutzera; 6/6: ni baziñake txoria; 10/7: ni zuretzako argizaya - zu bezelako andre bat.

Bertso-papera: “Itxaropena Argitaldaria, Zarautz”: (Josefa Aizarna, Aizarna): onek aurrekoari kopiatzen dio, bere aurreko adierazpena ta guzi, bañan 6/6: ni banitzake txoria.

Argia-ren berriz ere (21-IV-1935): 10/1: ondo dakizu.

“El Día”, (1-V-1931): 5/5, miratutzera; 6/5: zu baziñake arlote eta.

J. M. Etxaburu, Ondarroa, eskuz idatzitako kuadernua: 4/4: beti oparo zaituzte; 5/5: mundu guztiyan; 5/7: izan diteke; 7/2: narama; 11/8: zu zeralako meriyo; 12/3: gero negarrak.

“Euskal Erriko kanta zarrak, Tomo II”, Makazaga, Errenteri.

Gernika’ko Julio Bareño jaunak bildutako bertsoak, makinaz idatzia: “Estos me los canta Alejandro Onaindia (72 años) y dice que los aprendió siendo muy joven de un bertso-papel o revista” (28-XII-1959): 1/1: Txoria udan izan bezela - maite dot dama gaztia; 1/5: iñoiz edo bein pasetan bada; 1/8: alango gauza tristiaz; 2/5: oraintxu ainbat gusto munduan; 3/5: nere aurrian zaukadalako; 4: bertso au dana falta da; 5/5: mundu guztian manieta ere - zu bezelako danikan; 6/1, 2, 3, 4: falta dira; 6/5: zu baziñake arbol artia - ni banitzake txoria / zu baziñian arbola artan; 7/3: zergaitik erri guztian dezun; 7/5: beste porturik; 7/8: aur batek beraz euki gaitzala; 8/2:

agaitik beraz sayatu diat - ot'egin dezan konpondu;
8/7: argaitik beaz galdetzen dizut; 9/2: preziyo gauza
txarren bat; 9/3 ori esaten; 9/5: alaxe neure orain
esanak; 9/7 ondo pozikan; 10/8: biurtu zaitut iñola;
11/5: begietatik gau eta egun; 12/1: Zu zariela medio
berriz - joaten banaiz lurpera; 12/6: berriz ezin neike
jira; 12/7: ori onela gertu baño len.

“**Milla Olerki Eder**, A. Onaindia, 1954”: 6/6 ni
banitzake txoria; 7/4: neskatxa piñaren dama; 8/3:
sayatu bear; 10/7: ni zuretako argizaria; 11/8: zu
zeralako merio.

“**Boga, boga**”, Donostian, 1959: 5/7: leiteke; 6/6:
ni banitzake txoria; 6/7 nik zu ziñaden; 7/4: neskatxa
fiñaren fama; 8/3: sayatu bear; 10/4: ordean; 10/7: ni
zuretako argizaria; 11/8: zu zeralako meriyo; 12/6:
naiteke.

Euskal kantanak, Donosti, 1959.

Euskal kantanak, Bilbao, 1960.

“AL CEFIRO” ⁽¹⁾

1/ Apirillaren lagun elkarra,
saroi berdeko alaitasuna,
Ama Venus'en asnase bigun
aize laguna;

2/ Zuk badakizu zenbateraño
arkitzen naizen penaz beterik,
zeren ez nazu entzun izandu
kejak besterik.

3/ Eraman izan dituzu iñoiz
neriak zenbait adi ta negar,
mendirik mendi, saroirik saroi,
ibarririk ibar.

⁽¹⁾ Manterola'k ala dio: “Entre los papeles de Vilinch encuentro la siguiente traducción libre o imitación de los conocidos **Sáficos** de Villegas. Ellos prueban una vez más las aficciones literarias de Vilinch, y el cultivo que hacía de nuestros buenos poetas. Esta composición debe permanecer inédita, y está escrita de su puño y letra.” (Bere bertso bilduman).

4/ Zuaz ta esan zayozu nere
anyerusari ⁽²⁾, noizbait bezela
ez baldin banau berriz maitatzen
ilko naizela.

5/ Nere miñaren berri lenago
jakiten zuen; eta ni miñez
negon guziyan, bera egoten zan
negar egiñez.

6/ Zori obeko beste denboraz
maite ninduen ezin geyago,
beste denboraz..., bañan ¡ai! orain
aserre dago.

7/ Zuaz aguro, zuaz korrika,
zuaz lasterka, egan juan zaite,
eta esayozu, ilko naizela
ez banau maite.

8/ Ala jaungoiko diran guziyak
amoriyua dezaizutela,
ala zeruak zure zori ona
nai dezatela.

9/ Eta zuk egan ibillitzeko
zein denboretan dezun atsegin,
ez dezatela sekulan elur
-osto bat egin.

⁽²⁾ **Anyerusa**, ninfa. (Manterola'k).

10/ Ain gutxiyago ditzala ñoiz
oroi beltzaren kaskarabarrak
eritu zure lore ostozko
ego ñabarrak.

Manterola'k ala dio: "A continuación de su imitación reproduzco los sáficos de Villegas, para que los que conozcan la lengua vascongada puedan de este modo cotejar detenidamente y establecer un paralelo entre ambas producciones,... (Cancionero Vasco).

Guk ere ala egingo degu:

AL CEFIRO
SAFICOS POR D. ESTEBAN MANUEL DE
VILLEGAS ⁽³⁾

Dulce vecino de la verde selva,
huésped eterno del abril florido,
vital aliento de la madre Venus,
céfiro blando:

Si de mis ansias el amor supiste,
tú, que las quejas de mi voz llevaste,
oye, no temas, y a mi ninfa dile,
dile que muero.

Félis un tiempo mi dolor sabia,
Félis un tiempo mi dolor lloraba,
quísome un tiempo; mas agora temo,
temo sus iras.

Así los dioses con amor paterno,
así los cielos con amor benigno
nieguen al tiempo que feliz volares
nieve a la tierra.

Jamás el peso de la nube parda,
cuando amanece en la elevada cumbre,
toque tus hombros, ni su mal granizo
hiera tus alas.

⁽³⁾ Villegas nació en Nájera (La Rioja), por los años de 1595. Cursó leyes en Salamanca. Murió el 3 de Setiembre de 1669. (Manterola'k).

Ikusi: **“Colección de J, Manterola”**, 34'garren orria, eskuz idatzia.

“Cancionero Vasco - José Manterola”, 2.ª serie, tomo I, abril de 1878”.

Bertso-papera: Irun'en - Valverde'ren alargunaren etxean, 1909. (G. Mujika zanaren bertso bilduman): Izena: **Sartaizetxoari**.

“Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak, 1911, Donostia'n, Martín, Mena y C.^a'ren etxean, Euskal-Esnalea'k argitara-arazia: Izena: **Sartaizetxoari**.

“Colección de Ramón de Apaolaza, Hernani”: Izena: **Sartaizetxoari**. 4/2: aingeruari.

DOLORES'I ⁽¹⁾

¿Zein dan nai al zenuke
jakin, dagueña
nere biyotz gaxuan
sartua barrena?
¿Bai? Banekiyen zala
naiko zenuena.
Beraz, jakin dezazun
alik lasterrena,
eskribitzera nua
D ta O aurrena,
L eta berriz O
eleren urrena (2)
R ta E ondoren,
S bat azkena:
orain letzen badezu
segiruan dena,
nere maite politak
orla du izena.

⁽¹⁾ Manterola'k ala dio bertso onengatik: "Encontrado entre los originales de Vilinch de su puño y letra". (Colección de José Manterola). "Esta pequeña composición, que forma parte de las inéditas de Vilinch..." (Cancionero Vasco).

Ikusi: **Bilintxen eskuz idatziak.**

“**Colección de José Manterola**”, 31'garren orria, eskuz idatzia.

“**Cancionero Vasco - José Manterola 2.ª serie**, Tomo I, abril de 1878”.

“**Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak**”, 1911, Donostia'n Martín, Mena y C.^a'ren etxean, Euskal-Esnalea'k argitara-arazia.

Bertsolariya, 1932.

“**Bilintx'en bertsuak**, Makazaga'ren irarkolan, Errenderi”.

(Iñork ez du aldaketarik)

BERTSOLARIYEN GUDUA ⁽¹⁾

1/ *Peruk:*

Aizak, Txanton, Premiñi
ik esan al diyok
ez dikala irabazten
bertsuetan iñork?
¿beraz ni kontu ortan
ire mende niok?
nola itz egiten dekan,
ai, mutil, begirok,
¿nai dek jai lenenguan
proga gaiten biyok?

⁽¹⁾ Bertso auek Manterola'k arkitu zitun, Bilintx il da gero, onen eskuz idatzitako paperetan. Ara nola dion:

“Pintar una de estas luchas (de bertsolaris) entre dos rústicos pastores que se disputan la gloria de ser “maestros en el arte de improvisar”, tal es el objeto que se propuso Vilinch en su **Bersolariyen gudua**, cuyo fragmento, hallado entre sus originales, verán los lectores a continuación.

... Lástima es que de esta composición no nos hayan quedado sino escasísimos fragmentos,...

...los trozos que he podido conseguir, los ofrezco a los lectores del Cancionero, tal cual he podido salvarlos, por si pueden formarse una ligera idea de este trabajo inédito del malogrado poeta donostiarra.”. (Ikusi: J. Manterola, Cancionero Vasco, 2.ª serie, Tomo I, Abril de 1878).

2/ *Txantonek:*

Egiya dek Premiñi
esan diyotala
bertsuetan guziyak
txautzen ditutala,
eta esan badiyot
Premiñi nik ala,
oraindik niok itza
mantentzen detala,
¿uste al dek esana
damutu zaitala?

3/ *Peruk:*

Ez zaikala damutu
niok jakiñian,
jakin eta alare
sinist eziñian,
ez dala bertsolari
iñor i añian,
abillidade asko
dakak mingañian,
progamu nai induket
gauza orren gañian.

..... (2)

---

(2) Falta aquí indudablemente una estrofa que no existe en el borrador original, de puño y letra de Vilinch. (Manterola'k).

4/ *Peruk*:

Gauza orren gañian
nai banak progatu,
Txanton Aritzpekua,
¿zer nai dek jokatu?
orra kontra nork egin
aguro topatu,
¿nai dituk amar ardi
demandan paratu,
zeñek ederragoko ⁽³⁾

..... (4)

5/ *Txantonek*:

Nere amar ardiyak
orra, Peru emen,
esaminatu itzik
mardul ote dauden,
mardularen tartian
argalik daguen,
mira itzik banaka
bat bestien urren,
oyek ez ditek izan
falta belarraren.

⁽³⁾ Bertso onek azken puntua falta du.

⁽⁴⁾ Falta este verso en el original. Se conoce que al llegar ahí tuvo que suspender el poeta su trabajo por cualquiera causa. Las estrofas que siguen a ésta se encuentran en cuartilla separada, sin orden y con algunas enmiendas. (Manterola'k).

6/ Nere amar ardiyak
ona emen, Anton,
mira itzik banaka
argalikan dagon;
ez dituk iñoiz ere
belar faltan egon,
ez diyotek tatzikan
billatuko iñon,
uste diat daudela
iriak bezin on.

.....

7/ Txanton ikusitzen det
onuntz datorrela,
Matz-peko Martin jauna
jueztzat duela;
ederki etorriya
izan deriyela,
orrek juzgatuko du
gauza dan bezela,
edo mundu ontako
iñork ez bestela.

8/ Garaiko Premiñ dator
juez Perurentzat,
gizon obiagorik
ez dala deritzat,
ondo portatu izan da
orain arte beintzat,
mundu guzian dago
prestu eta fintzat,
orrek ez du juzgatzen
gorriya urdintzat.

9/ Garaiko Premiñentzat
ez da zer esanik,
sekulan ez du egin
biar eztan lanik;
gizon fiñagoen bat
mundu ontan danik
izan liteke baño
sinisten ez det nik,
fiya liteke orrengan
kezka gabetanik. ⁽⁵⁾

10/ Martin Matz-pekuaren
fiyatu zaitezte,
gizon oberik iñon
danik ez det uste,
zeok zeon juezetzat
jarri gaituzute,
gugana konfiantza
beraz badezute.

11/ Txanton, neri ardiyak
ik irabazi? ¡jai!
koitadu triste orrek
ez uke gutxi nai,
desiatzen dek baño
ez aiz ordia gai,
gixarajua orrek
etsi ezakek bai,
alperrik egon gabe
ardiya oben zai. ⁽⁶⁾

⁽⁵⁾ Esta estrofa y la siguiente están indudablemente puestas por el poeta en boca respectivamente de los jueces Martin y Fermín, designados por los interesados para dirigir la contienda. (Manterola'k)

⁽⁶⁾ Esta estrofa debe suponerse ya la 1.ª del certamen, puesta en boca de uno de los contrincantes. En los

Ikusi: “Colección de José Manterola”, 39 ta 40'garren orriak, eskuz idatzitako orria.

“Cancionero Vasco - José Manterola, 2.ª serie, Tomo I, Abril 1878”.

“Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak”, 1911, Donostia'n, Martín, Mena y C.^aren etxean, Euskal-Esnalea'k argitara-arazia: 3'garrena ta 4'garrenaren tartean dauden puntuen alboan, “Txanton” ipintzen du, alegia, emen falta dan bertsoa Txantonek botia dala adieraziaz; 6/2: ona emen Txanton; 6'garrena ta 7'garrenaren tartean “Txanton” ipintzen du, len bezela. 7/: Peru; 8/: Txanton; 9/: Martin; 10/: Premiñ; 11/: Peru.

“Bertsolariya”, 1932, dana Euskal-Esnalea'rena bezelaxe.

“Bilintx'en Bertsuak, Makazaga'ren irarkolan, Errenderi”: au ere Euskal-Esnalea'rena bezelaxe.

“Colección de Ramón de Apaolaza, Hernani”: 4/: Txanton; 4/3: Peru Aritzpekua; 4/9: zeñek obeagoko - bertsoak kantatu; 5/: Peru; 5/2: orra Txanton emen; 5/5 edo mardul tartean - argalik ote den; 5/7: mira itzak banaka; 5/10: faltik belarraren; 6/2: orra emen Txanton; 6/10: ireak bezin on; 7/10: bestek ez bezela; 8/6: oraindano beintzat; 9/7: izan liteke bañan; 10/: Bertso au lau puntukoa dago Manterola'renean. Onek bostgarrena erantsi dio: eta juzgu eder bat - izango dezute; 11/1: Txanton, nere ardiyak; 11/4: ez ukek gutxi nai; 11/10: ardiya oyen zai.

Ariztimuño zanaren bertso-bilduma, Donostiko Lizaso ta Aranguren'tar Andonik bialdua. Onek bi bertso ta beste baten erdiya ditu. Bertso erdi ori nundik sortu duen, ezin somatu. Beste biak ere oso aldatuak daude. Oso osorik jarriko ditugu:

DESAFIOA

1/ Egi al dek Fermiñi esan diokala,
bertsoetan iñork i austen ez auala...
beraz kontu orretan ire mende niok,
¿nai al dek lenengora joka zagun biok?

---

papeles de Vilinch que he examinado cuidadosamente no he podido encontrar un sólo verso más que haga referencia a esta composición. (Manterola'k).

2/ Egia dek Fermiñi esan ziotala
bertsoetan iñork ni austen ez nauala;
esan baziot ere Fermiñi nik ala
¿uste al dek esana damutu zaidala?

3/ Etzekiat, bazekiat, enak artakua,
bustiñakin egin leikek i bezelakua.

POTAJIARENA ⁽¹⁾

1/ Egunaren izena
ez dakit nola zan,
baña señalagarri
partidu bat bazan
pelotan jokatzeko
Oyarzungo plazan,
nai det nere orduko
gertaera esan,
urrengoan beste bat
eskarmenta dezan.

2/ Partidua jokatzez
bukatu zanean,
ostatura juan nitzan
zuzen zuzenean;
mayera jana ekartzen
asi ziranean,
apaiz bat serbitzen zan
aurren aurrenean,
sartu zan makiña bat
aren barrenean.

⁽¹⁾ Manterola'k ez digu ezer esaten bertso auetaz, aitatu bakarrik: "...y en el género satirico... nos ha dejado su inimitable canción **Zaldi baten bizitza**, su **Potagiarena**, y algunas otras de menos importancia". (Cancionero Vasco, 2.ª serie, Tomo I).

3/ Nere ditxa guziak
badute ajia,
noski naiz Jaungoikoak
astutzat lajia;
goseak egin nuen
ango biajia,
kulpa zuenarentzat
dakat korajia,
apaiz batek jan zuen
nere potajia.

4/ Zintzur ona zuela
klaro señaleak
eman zituen apaiz
barbantzu zaleak;
dozenaka tragatzen
zituen aleak,
maskatu ere gabe
tripazai jaleak,
alako aisa nola
antxoak baleak.

5/ Pasatutzen zituen
igar ta ezeak,
ez ziran aren diña
zetozen klaseak;
agertu orduko zeuzkan
tripara paseak,
kortesia gabeko
txapela luzeak,
arrek naikoa jan ta
ni berriz goseak.

6/ Geroztik ostatuan
sartu ordurako,
galdea egin gabe
ez det nik faltako:
egun artan apaizik
ea dan arako,
ez apaiz jaun guziak
igualak diralako,
baizik batek beldurra
sartu ziralako.

Ikusi: “**Colección de Aires Vascongados - J. J. Santesteban**”, Donostian.

Fakundo Adurriaga “Besamotza”, Tolosa, eskuz idatzitako bertso-bilduma.

“**Poesía Euskara**”, Biblioteca Selecta de Autores Vascongados, San Sebastián, 1896: 4/2: ondo señaleak; 4/4: baberrun zaleak; 6/5: egun artako apaiza - ote dan arako; 6/8: berdin diralako.

(Emendik aurrerako danak, aurreko onek argitararazi zuana bezelaxe daude. Orregatik ez gera arituko bakoitzari aldaketarik jartzen.)

Bertso-papera: “Irun'en - Valverde alargunaren etxean - 1909”. (Gregorio Mujika zanaren bertso-bilduman, Donostian.)

“**Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak**”, 1911, Donostia'n, Martín, Mena y C^a'ren etxean, Euskal-Esnalea'k argitararazia; 4/2: ondo señaleak; 4/4: baberrun zaleak; 5/1: Tragatutzen zituen; 6/5: egun artako apaiza - ote dan arako; 6/8: berdin diralako.

Bertso-papera, inprentaren izenik gabea (Arrasku, Karrika, Oyartzun).

Aitor Mezo, Lejona, eskuz idatzitako bertso-bilduma: (aldaketa bat geyago:) 5/10: gu berriz goseak.

Bertsolariya, 19, 1932, Makazaga, Errenteri.

“**Euskal Erriko kanta zarrak, Tomo I'**: (Aldaketa bat geyago): 2/1: Partidua jokatzin.

“**Bilintx'en bertsuak**, Makazaga'ren irarkolan, Errenteri”.

“Milla Olerki Eder, A. Onaindia, 1954”.

Euskal Kantak, Bilbao, 1960.

“Colección de Ramón de Apaolaza - Hernani”:

Izena: Apaiz jaun batenak; 2/9: makiña bat sartu zan;
3/3: nunbait naiz Jaungoikoak; 5/1: Tragatutzen
zituen; 5/5: ekarri orduko zeuzkan; 5/7: kortesirik
gabeko; 6/4: ez diet lajako; 6/6: ote dan arako.
(Gañera ez ditu nor bere tokian jartzen. Ala jarri ditu:
1, 2, 4, 5, 3, 6.)

ORENTZARO ⁽¹⁾

1/ Zai egoten naiz luzaro
eldu bedin Orentzaro,
zergatik dan eguna
zelebratzen deguna
bazkariz eta afariz,
eldutzen dan ainbat aldiz.

2/ Orentzaro izan ezkerro
gure etxian urtero
nola oroitzen zaitan
egun artan bazkaitan
ez da izango falta
eltzian odolki galanta.

3/ Afari oberik berdin
ez du beste iñork egin,
ez peseta franko're
kostatu bazayo're
ostaturik onenian,
Martin Ezkurra'renien.

⁽¹⁾ Encontrado entre los papeles de Vilinch de su puño y letra. (Manterola'k).

4/ Orduko nere gloriyan,
dantzan asteko zoriyan
jartzen naiz geyenian,
egiten dutenian
arduak botillan klun klun klun
gaztañak surtan pun pun pun.

Ikusi: “**Colección de José Manterola**”, 31’garren orria, eskuz idatzia.

“**Euskal-Erria**”, XI, 1880, 284’garren orria.

“**Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak**”, 1911, Donostia’n, Martín, Mena y C.^a’ren etxean, Euskal-Esnalea’k argitara-arazia.

“**Bilintx’en bertsuak**, Makazaga’ren irarkolan. Errenderi”.

KONTUA ⁽¹⁾

- Egun batian juan zan
gizon bat kafera,
beste askoren gisa
zerbait artutzera
eta ango mutilla'k
al zuen lenena
eraman ziyon berak
eskatu zuena.
Sillan ixiririkan
(10) deskantsu onian,
komeni zitzayona
artu zuenian,
oju bat egin zuen
soñu aundikua
zeñetan deitu zuen:
“Aizak, mutikua,
ua galdetutzera
nagusiyagana,
zenbat pagatutzen dan
(20) nik artu derana.”

⁽¹⁾ Manterola'k ala dio: “Entre los originales de Vilinch encuentro en una cuartilla, cuyo color y estado implican alguna antigüedad, la siguiente composición... El original es de puño y letra de Vilinch.

Ta orriaren ertzean: “Esta composición carece de epígrafe o título en el original.” (Colección de J. Manterola).

- Seyak ekarri ziyon
 zuzen mandatua:
 “Jauna, bost errial da
 bedorren kontua.”
 Gizona orduantxe
 trantzian zeguen,
 peseta bat bakarra
 besterik etzuen,
 eta eskañi ziyon
- (30) esanaz seriyo:
 “To, eta nausiyari
 eraman akiyo.”
 Mutillak esan ziyon
 artu ordurako:
 “Errial bat falta du
 emen konturako”.
 Arrek erantzun ziyon
 bere beriala,
 len alegiya ez aitu:
- (40) “¿Zenbat, erriala?
 ¿ik ez dirak serbitu
 mandatu gilletzat?
 bien, errial ori
 gorde zak iretzat.”

Ikusi: “**Colección de J. Manterola**”, 36’garren orria, eskuz idatzia.

Euskal-Erria, I. 1880: “PAGATZALLE ON BAT” ontan deitzen zayo, ta geroztik izen ori izan du argitaraldi guzietan.

“**Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak**”, 1911, Donostia’n, Martín, Mena, y C.^a’ren etxean, Euskal-Esnalea’k argitarazia; 43: errial ori bada.

“**Bertsolariya**”, 25, 1932; 43: errial ori bada.

“**Bilintx’en bertsuak**, Makazaga’reñ irarkolan, Errenderi”; 43: errial ori bada.

POBRIAREN SUERTIA ⁽¹⁾

- Beste alibiyorik
pobriak ez daka,
negarrez jayo eta
bizi arrastaka,
galtzarian, kolkuan,
nun nai arraskaka,
erropetan koipia,
zikiña ta kaka,
jendiak ikustian
(10) artutzen du laska,
danak pasatzen zaizka
ondotik presaka;
nai baldin badu ibilli
kalian bueltaka,
ateratu orduko
etxetikan anka,
mutil txikiyak ditu
atzetik millaka,
azanariyo edo
(20) patata tiraka,

⁽¹⁾ Manterola'k diona: Entre los papeles de Vilinch encuentro un cacho de cuartilla, de sabor ya antiguo, y escritos de su puño y letra los siguientes versos que podrían titularse: **Pobriaren suertia**.

zakurrak ere asten
zayozka zaunkaka,
aberiak tiratzen
diyote pullanka,
danak, kristau ta abere,
guziyak txandaka
gizarajua dute
ibiltzen burlaka,
batek obe luke izan
(30) pobre bañon kaka.

Ikusi: “**Colección de J. Manterola**”, 40’garren orria, eskuz idatzia.

Euskal-Erria, 2, 1881.

“**Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak**”, 1911, Donostia’n, Martín, Mena y C.^a’ren etxean, Euskal-Esnalea’k argitara-arazia; 10: artutzen du nazka; 14: kalian jiraka; 19: azenariyo eta.

“**Colección de Ramón de Apaolaza - Hernani**”; 8: zikiña ta kraka; 10: artzen dio nazka; 11: danak pasatzen dira; 14: kalian jiraka; 19: azenariyo eta; 25, 26: (bi auek falta dira).

Bertsolariya, 25, 1932; 10: artutzen du nazka; 14: kalian jiraka; 19: azenariyo eta.

“**Bilintx’en bertsoak**, Makazaga’ren irarkolan, Errenderi: (dana **Bertsolariya**’n bezela).

BIYOTZ ERITUA

1/ Askok diyote kantetan beti
amore kontu naizela,
nik esaten det arriturikan
motibo gabe daudela;
¿zer egin biat baldin zeruak
doaitu banau orrela!
¿ez dute ikusten usaya mendak
bere jatorrez duela?
nere biyotzak amoriyua
mendak usaya bezela.

2/ Triste bizi naiz eta
ilko banitz obe,
badauzkat biyotzian
zenbait atsekabe;
dama bat maitatzen det
bañan... aren jabe
sekulan izateko
esperantza gabe.

3/ Nere biyotz gaxua
penatua dago,
ezin egon liteke
jai! penatuago;
pasatzen ditutala
aspaldiyan nago
egunak triste eta
gabak tristiago.

4/ Amorez eritua
zenbait denbora ontan,
gaurik ez det pasatzen
soseguzko lotan;
penaren kargarekin
urtuta, ¡frankotan
kanpora irteten zait
biyotza malkotan!

5/ Auxen da miña laister
il biar naubena,
kupitutzen ez bada
senda lezakena;
ain arkitutzen zaizkit,
sartuak barrena
animan tristura ta
biyotzian pena.

6/ Biyotza ezin jaso det,
jau karga barrenak!,
iya gastatu zaizkit
indarrik geyenak;
ez luke xinistuko
progratu ez duenak,
zenbat pisatzen duen
egiyazko penak.

7/ Anima tristurakin
ain dakat negarti,
nun egin al dezaken
arriya bi parti;
adorantzak ematen
¡belauniko beti!
biyotzian daukatan
imajiña bati.

8/ Zein ote dan eziñik
kontura erori,
kutiziya jayoko
zayote askori;
nik ordian ez diyot
esango iñori,
berak badaki eta
bastante da ori.

9/ Nere maitatua da
guztiz dama fiña,
biyotz onekua ta
ondo itzegiña;
bentaja guztiyakin
zeruak egiña,
mundua pasatzeko
lagun atsegiña.

10/ ¡Zertako desiatu
ditu gauza on oyek,
nere biyotz koitadu
gixaraxua onek?
kulparen kastigutzat
datozkit pena obek;
merezi ditutala
badakit neronek.

11/ Aingeru zoragarri,
mirabe laztana,
pentsamentu nerian
beti zauzkatana;
biyotzaren erditik
maite zaitutana,
zu zera neretzako
nai zinduzketana.

12/ Nere amoriyua
ain fiña izanik
beti goguan zauzkat
aztu gabetanik;
ez da mundu guztiyan
iñor kapaz danik,
dama, zu maitatzeko
ainbeste nola nik.

13/ Begiyaren aurrian
beti nai zinduzket,
ikusten ez bazaitut
naibagia maiz det;
gogoratu bageko
minuturik ez det,
amoriyoz maitatzen
ez daki nik bestek.

14/ Etzaitut ikusitzen
desio ainbeste,
ditxa ori logratzen det
iñoiz edo beste;
eta ez detanian
logratutzia uste,
¡jura triste ibiltzen naiz!
¡Jesus, ura triste!

15/ Ezin bizi zu gabe
jau amoriyua!,
logratzen ez bazaitut
jzer martiriyua!;
ez badezu desio
nere eriyua,
zuregan arkitzen da
erremeryua.

16/ Erregututzen dizut
jo Jesusen Ama!,
nitaz kupi derilla
maite detan dama;
biurtzen badirazu
biyotzera kalma,
kantaz banatuko det
milagruen fama.

Bilintx

Donostian: *J. Baroja eta semeen moldiztegian.*

Ikusi: **Bertso-papera: Donostian: J. Baroja eta semeen moldiztegian.** (Antonio Arrillaga zana, Elgoibar) (Au da arkitu degun argitaraldirik zarrena; ontaz baliatu gera).

Makinaz idatzitako paper bat. (Juan Iturralde, "Juanito Kojua", Donostia) (Onek aurrekoari kopiatzen dio).

"Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak"
1911, Donostia'n, Martin, Mena ta C.^a'ren etxean, Euskal Esnalea'k argitara-arazia: 1/3: beti orrela daudela; 1/6: doaitu banau onela; 2/5: dama bat mintzatzen det; 7/5: maitasunak ematen; 8/8: naikoa det ori; 9/1: Nik maite detana da.; 10/3: nere biyotz dontsua; 12/6: iñor gauza danik; 13/4: naigabia maiz det.

“Colección de Ramón de Apaolaza - Hernani”

(Makinaz idatzia dago: Lenengo bertsoa ez du; 3/2: penaturik dago; 4/7: biyotza irteten zait - kanpora malkotan; 6/3: iya bukatu zaizkit; 8/5 nik ordea ez diyot; 8/8: naikoa det ori; 9/7: munduan izateko; 10/5: kulparen kargarekin; 13/4: naigabia maiz det; 13/5 gogoratu gabeko; 14/7: ura triste egoten naiz: 15/3: ez bazaitut logratzen; 16/7: kantuz banatuko det.

“Bertsolariya, 194’garren orrialdea”: (Onek Euskal Esnalea’koari kopiatu dio; aldaketa ber berak ditu ta beste au: 13/5: gogoratu gabeko.

“Bilintx’en bertsuak, Makazaga’reñ irarkolan, Errenderi” . (Bertsolariya bezelaxe).

Ariztimuño zanaren bertso-bilduma, Elizondo’n. 1933’garren urtean bildua, biltzalea Etxeberria’tar Bitori, (makinaz idatzia.): Lenengo bertsoa. ez du; 2/8: esperantzik gabe; 3/3: ezin egon baiteke; 4/5: penarekin kargarekin; 4/7: kanpora ateratzen zait; 5/3: kupitutzen bazait; 6/1: Biotza ezin posa det - an karga barrenak; 7/1: Anima triste zaigu; 7/3: non egiña dezake - arriya bi parte; 8/3: gutizia yayoko - lezayoke ari; 9/4: ongi itzegiña; 9/6: zerurako egiña; 9/7: munduan pasatzeko; 13/6: momenturik ez det; 14/2: desio ainbertze; 14/3: ditxo ori logratzen den - iñoiz edo bertze; 16/7: kantaz famatuko det - Milagrosaren fama.

Andres Ezenarro “Urzelai” zanaren eskuz-idatzitako bertso bilduman, Plazentzia: Bigarrcna bakarrik dakar ta era ontara; 2/3: mundu ontan badituz - ai zenbat naigabe / maite bat maitatzen dut - baña ni aren jabe / sekula izango nai zen... (Jaun au Irundarra zan jayotzez).

KANPUAN DA ⁽¹⁾

1/ Izar maite nuena
ain biyotz guztitik,
juan zan Donostitik;
orain neregandikan
irrutiyen dago,
bañan goguan dakat
juan baño lenago
itza eman zirala,
denbora gutxi barrun
etorriko zala.

2/ Tristetahun aundi bat
juan zan ezkeroztik,
senti det geroztik;
zierto dakit ordia,
berriz neregana
etorritzen danian
ain maite derana,
poztuko naizela,
goizaren etorreran
txoriya bezela.

⁽¹⁾ "Copiado de sus origInales". (Manterola'k).

3/ Dagolarikan ere
nigandik irruti,
ikusten det beti;
erritikan jua arren,
oroitzatik ezin;
zeruaren erdiyan
izar batek bezin
argitasun aundiz
nere pentsamentuan
egiten du diz diz.

4/ Desiatua nago
etorri deriyen,
alegra nariyen;
kontentu biziko naiz
andikan aurrera,
maitetxo neriaren
edertasunera
itxutua oso;
emango diyozkat, bai,
milla laztan gozo.

Ikusi: **Bilintxen eskuz idatziak.**

“**Colección de J. Manterola**”, 30'garren orria,
eskuz idatzia. (Ala dio: “Copiada de sus originales”).

Bertso-papera: “Irun'en - Valverde alargunaren
etxean - 1909” (G. Mujika zanaren bertso-bilduma,
Donostian).

“**Bilintx - Neurritzak eta neurri gabeko itzak**”,
1911, Donostia'n, Martin, Mena y C.^aren etxean,
Euskal-Esnalea'k argitara-arazia: 1/5: urrutiyan dago,
(Bilintxen bertsoetan, bein baño geyago agertzen da
“iruti”. Beraz ez da uste gabeko okerren bat, ta ez
degu ikutu nai izan, “urruti” jarriaz); 1/7: joan bañan
lenago; 1/8: itzeman zirala; 1/9: denbora gutxi barren;
2/7: maitatzen derana; 3/4: ondotikan joan arren -

oroitzatik ezin; 4/1: Desiatubaz nago; 4/6: aingeru neriaren; 4/9: iskribatuko ditut - milla kantu gozo.

Bertsolariya, 31, 1932, Makazaga, Errenteri: Lengoa bezelaxe, kopiatu egin zion nunbait.

“Bilintx’en bertsuak, Makazaga’reñ irarkolan, Errenderi”: (Bertsolariya-n bezelaxe).

“Colección de Ramón de Apaolaza, Hernani”, makinaz idatzia: Lengo biak bezelaxe, bañan beste aldaketa auek ere bai; 1/7: (puntu au falta da); 2/4: zindo dakit ordea; 4/1: Nai gogorrean nago; 4/3: alaitu nadiyen; 4/4: poz giroz biziko naiz.

IRU ERREGĒAK

Iru errege datoz
kale nagusitik,
ardoꝝ bete beteta
ezin egon txutik;
Meltxorrek eltzen diyo
Gaxparri besotik,
ez muturrez aurrera
erortziagatik.

Ikusi: “Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak” 1911, Donostia’n, Martin, Mena y C.^a’ren etxean”, Euskal-Esnalea’k argitara-arazia. (Ez du esaten nundik jakin dun bertso au Bilintxena dana).

NIK AU PENTSATU NUEN

Nik au pentsatu nuen
bein zu ikusita,
ori bai dala guztiz
neskatxa polita;
nai balu nere izan
gaude ezkongai ta,
maiteko nuke nola
ama eta aita,
nere biziya baño
geyago're... baita.

Ikusi: **Bilintxen eskuz idatzia**. (Bertso au Ondarrabian, F. Artola "Bordari"-renean).

"**Colección de J. Manterola**", 28'garren orria, eskuz idatzia.

(Bertso onen buruan, Manterola'k auxe dio: "Vilinch-en azquenenco versoac". Dagon tokiagatik, pensa diteke bertso onen izena dala, bañan "versoac" esaten du, beraz ez da bertso bakar bati dagokiona, ta gañera, irakurri ta ez du ematen Bilintxen azkenekoa izan ditekenik. Bertso onen atzetik eskuz idatzitako bertso asko datoz, danak edo geyenak Bilintxen paperetatik artuak. Orregatik, gure iritzia da, iru itz oyek ez dutela bertso ori bakarrik markatzen, baizikan ori eta orren atzetik datozen guztiak).

¡BEGIROZUTE PIKADORIAK!

Jaunak, seguru nago,
gaur arratsaldian
pikadoriak ondo
portatu baziran,
festa ederra izango zan,
zezen onak ziran;
bañan ¿pikadoriak?
¡beti pikardian!
zezen bat on xamarra
irtetzen danian,
etzayozka jarritzen
aurreko aldian,
nola itzul egiña
dakaten artian.
Eta suertatzen bada
txiripa batian
zezen bat txit brabua
bere errabian,
pikara sartzen dana
furia aundian,
¿zer egiten diyote?
urrengo sartzian
pika jartzen diyote
besoen gañian,
eta sartu ezker
pika bein andikan,
zezen gizarajuak
ez du indarrikan,
kojo gelditutzen da
beso artatikan
eta berriz pikara
egotzigitikan
ez diyo zaldiyari
sartzen adarrikan,

beso-buruan dakan
eridagatikan;
bañan Presidentiak
ala pikatzian
deituko baliyoke
instante batian,
eta bere aurrera
etortzen danian,
esango baliyoke:
*“Atienda V., perillán,
por haber espaldillado
de ese modo al animal.
300 reales de multa
y páguelos sin replicar,
y tenga V. mucho cuidado
en no volver a espaldillar,
porque entonces, se lo advierto,
multa doble recibira.”*
Gaur egin baldin bazan
ori Donostiyan,
orduan seguru naiz,
txit seguru, biyar
ez pagatziagatik
iru eun errial,
pikatuko zutela
biar dan legian.
Bañan gaur orren ondo
nola irten diran,
pikatuko dituzte
gaur bezela biyar.
Au aditu niyon nik
atzo urratsian
gizon sudur motz bati
taberna batian.

Ikusi: **“Colección de J. Manterola”**, 29'garren
orria, eskuz idatzia.

ZORTZIKO

cantado "a beneficio de los heridos" por varios jóvenes del antiguo Orfeón la noche del 5 de Enero de 1874.

Ikusita desgrazi
erituarena
¡penaz nori etzayo
urtzen biyotz dena!
da oyeri ematea
nor al dezakena,
zerua irabazteko
obrarik onena.

Ikusi: "Colección de J. Manterola", 31'garren orria,
eskuz idatzia.

ZALDUN GAZTE ⁽¹⁾

1/ Zaldun gazte bozal egoki batek
esan zion batian Filys'i:
“Zeru eder maite maitagarriya,
¿nai al dezu zuk nerekin bizi?
aberatsa naiz zuri kunplitzeko
nai dituzun ainbeste kutizi
ukatzeko prebenitu baña len,
ondo pentsatu zazu lenbizi.”

2/ Galayari esan zion Filys'ek:
“Nere aurretik zuaz beriala,
¿uste al dezu lenagoko faltsiyak
orren laster aztu zaizkirala?
igartzen det zure eskeñi denak
fintasunik gabiak dirala,
nayago det onrakin pobre bizi,
ez aberats onrik ez derala.”

Ikusi: “**Colección de J. Manterola**”, 34'garren orria, eskuz idatzia.

⁽¹⁾ Manterola'k ala dio: “Entre los mismos papeles encuentro la siguiente composición, que debe ser también traducción; carece de título y debe ser inédita”.

AROTZ BATI ZIYOTEN ⁽¹⁾

1/ Arotz bati ziyoten
mandatua laja,
al zuen azkarrena
egiteko kaja,
Don Gaspar Lizarralde
ipigandu zedin.

2/ Arotzak esaal ziyon
mandatariyari,
nik artu biar diyot
neurriya berari,
kaja gorputzarentzat
justu irten dedin.

3/ -“¿Eta nora juango naiz
artzera neurriya?
-Done Migel kalera,
etxe bat berriya
an ikusiko dezu,
balkoi urdinduna.

⁽¹⁾ Manterola'k ala dio: De puño y letra de Vilinch”.

4/ Bigarren bizitzara
juan zaitia billa,
an arkituko dezu
pulmoniyak illa
kaja lenbailen egin
biar diyozuna”.

5/ Juan zan gure arotza
listoy bat artuta,
eta esan ziyoten
etxera sartuta,
bigarren bizitzara
iyo zan aguro.

6/ Bañan iyo zanian
kezketan jarri zan.
okerreko lekua
zitekela izan,
pixka bat duda-mudan
egon eta gero,

7/ bi golpe atiari
eman zizkan; *da, !... da!*
eta irten itanari
egin ziyon galde:
-“Gaspar Lizarralde
emen bizi al da?”

PENETAN DARAMAZKIT ⁽¹⁾

1/ Penetan daramazkit
eguna ta gaba,
poz bat sentitu gabe
jau suerte billaba!;
gosaritzat talua
eta bakallaba,
bazkaitan katillu bat
salda, ta sei baba;
amalau jango eta
bi sardin a afaldu,
¿batek ez luke obe
sartzia soldadu?

2/ Urrikigarriya da
nere izaera
goizero nai ta nai ez
juan biar lanera;
egarritutzen banaiz
ura eratera,
nik orla zer... ⁽²⁾
nezake atera?

⁽¹⁾ Manterola'k ala dio: "Entre los mismos originales se encuentran, en una cuartilla llena de enmiendas, estos versos; de escaso mérito y de un pesimismo desconsolador, creo que deben ser de los primeros ensayos de Vilinch, y dudo que se hayan publicado. (Izena "Penetan daramazkit", besterik etzun ta gerok jarria da, lenengo puntutik artuta).

⁽²⁾ Está completamente ininteligible la palabra que completa este verso. (Manterola'k).

eter kobratu ez ta
osasuna galdu,
¿ez det ondo egingo
sartzia soldadu?

3/ Kontuz ibilli arren
eta juiziyuan,
iñor aberasten ez
da ofiziyuan;
¿ni lanakin ibilli
beti sesiyuan?
erremientak norbaiti
erdi prezियuan
edo kasik de balde
al banizka saldu,
biyartikan sartuko
nitzake soldadu.

4/ Jaunak, ariyarazi
ez liteke itzez,
zein aspertua nagon
onela bizitzez;
beti negarrez eta
penetan ibiltzez,
jornal txikiyaren truk
lanian aritzez,
batek beti onela
bizi biar badu
ez du gaizki egingo
sartzia soldadu.

KONFESORIAGANA

Konfesariagana
juan zan Marzelina
gero konfesa zedin
artzera dotrina,
baña guziz gorra zan
Marzelina ori,
etziyon kasik itzik
aditzen ñori;
apaizak beste gauza
batzuen urrena,
galdia egin ziyon:
¿zein da seigarrena?;
gaixuak nola zan ain
gorrera aundikoa,
galdetzen ziyolako
¿zein da Jaungoikoa?,
erresponditu ziyon
al zuen lenena:
da pentsatu liteken
gauzik ederrena.

ASPALDIYAN JOXEPA ⁽¹⁾

1/ Aspaldiyam, Joxepa
famatua zeunden,
gu berriz ikusteko
desiotan geunden,
Ondarrabi aldian
aditzen genduen,
dama bertsolari bat
nola bazeguen,
zeñak Euskal-erriyan
parerik etzuen.

2/ Egiyak ote ziran
famaren ots ayek,
bixitatu zindugun
zenbait jakin zalek,
amar edo amabi
Donostiya-tarrek,
ayekin batian zan
bizar aundi arrek
izkribatzen dizkizu
zuri bertso abek.

⁽¹⁾ “Encontrado entre sus originales de puño y letra”.
(Manterola’k).

3/ Ni bertsolariya naiz
bañan det aditu,
ez nitzaizula zuri
ala iruritu,
zuk orla pentsatzia
ez da zer arritu,
nere jakinduririk
ez nuen argitu,
zergatikan ez nitzan
premiyan arkitu.

4/ Baliteke irixtia
premiya orretara,
agindu zenirala
goguan det bara, ⁽¹⁾
prestaturikan nere
desiuetara,
baldin dibertsiyo bat
nai banuen para,
etorriko ziñala
Errenteriyara.

5/ Egizu naizunian,
dama, etorrera,
zuregan utzitzen det
egunan aukera,
ipintzen badirazu
orrelako aukera,
aprobetxatu gabe
ez niteke gera,
alkarrekin berriro
mintzatuko gera.

⁽¹⁾ bara = bada.

6/ Arkitzen baldin banaiz
orduan umorez,
proga emango dizut
lenagoko ordezt,
beste iñori bañan
gustorago doblezt,
gero juzga dezazun
ezaguera obezt,
ia bertsolariya
al naizen edo ez.

Bilintx

(Encontrada entre sus originales de su puño y letra)

Ikusi: “**Colección de J. Manterola**”, 38'garren orria, eskuz idatzia.

PAGINAS INEDITAS EN PROSA ⁽¹⁾

I

Zuk badakizu zierto, egiyetan eta txit asko maitte zaitutala, bañan alare zuk uste alako milla biderrez aundiyago da zukanako nik sentitzen detan naitasuna, iñork sekulan sentitu ez dezaken añakua.

Neri etzait gogoratzen ez beste ezer, eta ez beste iñor; zu bakarrikan zauzkat beti goguan minutu batian ere paltatu gabe, ala egunaz nun gabian. Zuk bakarrik betetzen dezu nere pentsamentu guziya.

Zu zera neretzat guziya mundu onetan. Zu zera nere osasuna, nere asnasea, nere bizitza, nere eliza, nere zerua eta nere gloriya.

⁽¹⁾ Manterola'k ala dio: ...Cuatro son los trabajos de esta índole que he hallado entre los manuscritos de Vilinch: los tres primeros originales, y en los que el poeta derramó sus sentimientos amorosos, quizás como preparación para nuevas composiciones en verso, tal vez simplemente para dar desahogo a la pasión que encerraba su pecho. El último es un capítulo de leyenda, que por el asunto y por su corte especial parece ser traducción.

Jaungoikoak berak bi eskuakin jaso ala naitasun jarri zuen nere biotzian zukanako.

Eguzkia ispilluan bezela sentitzen eta ikusten zaitut nere animan; izarra urtan bezela nere pentsamentuan, eta niniya begiyan bezela zauzkat nere biotzaren erdian.

Ez du txoriyak sentimentu geyago artzen, bere umeakin zeukan kabia norbaitek ostu dion meriyo, palta arkitzen duen denboran, nola nik artzen detan zu merezi izateko diña ez naizela gogoratzen zaitan bakoitzian.

Pentsamentu neretzat danik tristiena orrek ixuri arazi dizkitan malkotan estali liteke mendi bat.

Ikusi: **“Colección de J. Manterola”**, 43'garren orria, eskuz idatzia.

“Cancionero Vasco - J. Manterola, 2.ª serie, Tomo I, Abril de 1878”.

“Bilintx - Neurtitzak eta neurri gabeko itzak, 1911, Donostia'n, Martin, Mena y C.^a'ren etxean”, Euskal-Esnalea'k argitara-arazia.

Iru auetatik lendabizikoan, Manterola'ren bertso bilduman, 41 ta 42'garren orriak falta dira. Norbaitek artu ta indarrez atereak dira. Orri oyetan zeuden zati auk, lenengoa ta bigarrena oso osorik ta irugarrenaren erdia, “...batian, sentitzen det barrena...” dion ortaraño.

Urrengo iru zatiak ere emen aitatu ditugun tokietan arkitzen dira, beste inun ez, guk dakigunez beintzat. Beraz, bakoitzean aitatzetik ez du merezi, ta ez degu egingo.

II

¡Maitiago zaitut...! ¡txit maite zaitut, ezin esan aña maite zaitut! ¡Jesus! ¡jau maite zaitut!
¿Badakizu zergatik egiten detan, zu zerala meriyo, ainbeste negar? Zergatik ni zuretzako argizaya naizen, eta zu neretzako eguzkiya zeran, eta eguzkiyak argizaya nola ez du urtuko?

Arduaren edo beste zerbaiten espiritua ¿ikusi al dezu beñere su eman ta garretan?

¡Ura gar polita egiten du!

Begira zazu bada: biyotz nerean dago amoriyuaren zumua, amoriyuaren espiritua biyotz nerean dago, eta nola zu zeran nere eguzkiya, zure begiratuak neretzako eguzkiyaren errañuak dira, eta errañua oyek piztutzen dute nere biyotzeko amoriyuaren espiritua ori, eta zure onran garretan dago, gau ta egun, eta lenago ilko naiz ni, au itzaliko dan baño.

Zu zera nere aingeru guardakoa. ¡O! ¡Zer ona zeran neretzako!

¡Ni penatzen naizenian, zu, nik merezi gabe, nitzaz kupitu egiten zera!

Berinkatuak izan ditezela bein eta milla bider, zuri dizutan naitasuna dala meriyo, pasa ditutan penak, zuri dizutan amoriyuagatik ixuri ditutan malkuak, zergatik guztiyak merezi dituzun, eta geyago ere bai, eta milla bider geyago,

eta oraindikan ere geyago. Eta orla ta guzti're, etzaude niganako ezere zorretan, zergatik zuk itz batekin, begiratu batekin, tontorka ta gañezka pagatzen nazu.

¡Noiz iritxiko ote da eguna nerea izango zaitutana!

¡A zer kuidaduakin gobernatuko zaitutan! ja zer bizi-modutxua eman biar dizutan! ¡A zer alegiñak egingo ditutan zu kontentu irukitzeko!

Mayian zu izango zera lenbizi serbitua. Zuretzako izango da gauzik onen guziya.

Esnea degunean zuretzako tela, mamiya degunean zuretzako gaña, eta sagarrak, udariak, muxikak edo zerbait orlako degunean, zuretzako piñenak, zuretzako aundiyanak, zuretzako ederrenak. Eta intxaurrak ditugunean, nik puskatuko ditut, eta azalak atera ta mamiyak jarriko dizkizut aldamenean; eta gaztañak ditugunean, nik txurituko ditut zuk jan bear dituzunak.

III

Esan zadazu, Juanatxo: zuregana natorrenian, etxe au ikustiakin bat, ¿zerk egin arazten diyo nere biyotzari balantz?; eta barrena sartzerakuan errespeto aundiz, eliza batera sartzen banitz bezela, ¿zerk eraman arazten dit eskua burura, txapela erazteko desiotan, zer egiten detan ere azturik? Eta zuk arpegira begiraten dirazun denboran ¿zerk begiratu arazten dit lurrera?; eta izketan asitzen banaitzazu, ¿zerk ematen dit toteltasun ura?

Ez dakizula diyozu, eta ojala bazeneki: bañan zuk jakin ez arren nik dakitan kasuan, ¿naizu kontatzia?

¿Bai?

Ea bada. Jarri zaite aditzen.

Ikusi al dezu beñere baratza batian, bere txortenaren puntta-punttan, graziyazko patxaran koloka dabillen lore bati aize goxozko бага batek nola eragiten diyon balantz?

Modu artara bertara nere biyotza dago esperantza medar baten gañian, eta etxe au ikusten detanakin batian sentitzen det barrena nola sartutzen zaitan poztasunezko бага bat, zeñak eragiten diyon nere biyotzari balantz, aiziak loriari bezela.

Sartzen naiz etxe ontara eliza balitz bezela errespeto aundiz, zergatik etxe ontan bizi dan

aingeru bat nere sentira guziyakin adoratzen detana, eta ikusten zaitutan aldiro aztutzen zaitkit beste gauza guztiyak eta etzait gogoratzen zu adoratzia baizik; argatik eramaten det esku bat burura txapela erazteko desiotan, zer egiten detan ere azturik.

Illargiyaren argiya balkoi bateko kristaletatik gela batera iragazten dan bezela ixil ixilik eta gozo gozo, zure begiratuaren gozotasuna iragazten zait begiyetatik biyotzera, biyotzetik banatzen zait sentira guzietara, lore ontzi bateko buketaren usaya sala guzian banatzen dan modura; opiyua balitz bezela lo-arazten dit kordia, kentzen dizkit zuri begiratzeko indarrak, eta argatikan begiratzen det lurrera, zuk arpegira begiratzen dirazun denboran.

Eguzkiyak landariari zumua eraten diyon gisara, nere begiyak eraten dute zugandik amoriyo gozo bat, zeñak utzitzen nauben orditu banitz beaela; amoriyozko orditasun arrek ematen dit toteltasun ura zurekin izketan astian.

Ortatic kontura zintezke zuri bakarrik dizutan naitasun, biyotz nerian orlako sentitasun eztiyak mugi-arazten dituen, zenbateraño izango dan aundiya eta zenbateraño purua.

Zu zera munduan maitiena zaitutana, zu zera maitiena izatia merezi duena, eta zu zera, neretzako beintzat, munduan dan miraberik politena.

Berezi ditezela beste milla arki litezken politenak, jarri zaitzatela danaren erdi erdiyan, eta izango zerare marrubi bat milla masustaren erdiyan jarriya, iruriko dezu izar bat argi milla jiran dituzula, eta ainbeste apirillen erdiyan zu, bakarrik izango zera mayatza.

IV ⁽¹⁾

Gisa artan dago Sakripante zutikan, Anjelika bere mentura tristiaren testigu duela; negarkara dago, ez ainbeste besuan eta oin batean daukan oñaziagatik, nola menderatua izanak ematen diyon damutasunagatik.

Arpegiyan lotsa ezagun zitzayola, etartzen du Anjelikaren laguntza, eta baldin dama eder arren konsueluak izan ez bazuten danik penatuenari ere itz eragiteko birtutea, uste det oraindik mututua egongo zala.

-Pakeztu zaite, jauna, -esaten diyo-, erortz ori bakarrik itxeke biar zayo zure zaldiyaren erbaltasunari; biarraguak zituen errepausa eta janariya gonbatia baño. Ez det uste gañera, ezagutzen ez degun orrek batere gloriyarik irabazi duenik topara onen bitartez, bada batetan egin duen erretiradak esaten digu nola ezagutu duen garaituko zenukela.

Konsolatzen dagokiyon bitartian ikusten dute datorkiyotela mandatari gisako bat zaldi txar baten gañian; tronpeta bat darama zintzilik, iruri du dagola larriturik eta kantsatua.

⁽¹⁾ Manterola'k ala dio: "Un Capítulo de Leyenda (Encontrado entre los papeles de Vilinch de su puño y letra)". (Bertso-bilduman). "Este trabajo constituye indudablemente la traducción de algún capítulo de leyenda, del que no he podido hallar otro rastro alguno entre los manuscritos de Vilinch. (Cancionero Vasco).

Euskal-Esnalea'k argitara-arazitakoak, bterriz, alaxe dio: "Idazti au erderatik biurtutakoa da: Ariosto'k egindako Orlando furioso'ren lenbiziko eresitik artua dago.

Boza irixi liteken tamañara allegatu bezin laster, galdetzen diyo Sakripanteri ikusi al duen pasatzen zaldun bat armadura txuriz estaliya kaskuaren gañian kolore igualeko lumazko ttontor bat duela.

-Onduegi ikusi det -erantzun du kristau-ezak-, artxek utzi nau gisa ontan. Esan zadazu nola duen izena billatu al dezatan.

-Txit gusto aundiz -esan diyo mandatariyak-. Jakin zazu ezik, izan zerala umildua bildurgarriya bezin ederra dan mirabe gazte batengandik, eta esateko bere izenez, zeña dan txit sonatua, esango dizut bitoriya arrapatu dizuna dala Bradamanta.

Itz oek esatiakin bat bridak irriyatu ta irrutitzen da mandatariya, utzirik sarrazenua umildurik eta sekulan bañan nastutuagua.

Triste eta lotsaturik pentsatze bakoitzian emakume baten besuak ain errezki garaitu zuela, itzik egin gabe iyotzen da Anjelikaren zaldi gañera, bera jartzen du gañankan, eta badijua toki paketsuagoko baten billa.

Ozta ibilli dituzte lauen bat milla kana, nun beste soñu batek arretzen duen basoko ixiltasuna, ikusten dute zaldi kementsu bat urrez bordatutako eskutarma bat gañian zuela, errollak eta lubakiyak saltatuaz, pasarisuan arbolak beren adar eta guzi puskatzen zituela.

-Nere bista iragaz baliteke arbol oyen eta lañu lori orren tartetik -diyo Anjelikak-, orren ots aunditsu igasi dijuan zaldi ori Bayardo da, bai, etzait dudarik gelditzen, uraxen da bera da, eta badiruri berariyez datorrela, zaldi onen jaso-al eskasak jartzen gaituen larritasunetik kentzera.

Saltatzen du Sakripantek lurrera, arrimatzen da zaldi arroante arengana, eta nai diyo bridetatik eldu, bañan Bayardo bueltatzen zayo atziaz eta tiratzen dizka pullankazo bi, kobrezko mendi bat auts biyurtzeko aski ziranak.

Suerte gabeko prinzipia doi doi libratzen da, bañan orregatikan, egun batzuek kanpoan igaro dituen bere jabia berriro ikustarakuan, zakur leyal batek izan lezazkiken poz eta umiltasunakin berakin, zaldi noblia alderatu zayo Anjelikari; etzayo aztu nola kontu egiten ziyon Abraken, Anjelikak Reinaldo amatzen zuen denboran, bada bein bañan geyagotan izandu ziyon jaten ematen.

Eusten diyo Anjelikak brida batetik ezkerreko eskuakin, eta eskuyekoarekin palakatzen dizka petxuak eta lepua.

Orduan Bayardo miresgarrizko somaz doaitua, dago geldi eta ardiya bezin umil.

Sarrazenuak lipar ontan saltatzen diyo bizkarrera eta estututzen du indarrez. Anjelikak uzten du bere zaldiya eta ixirtzen da Sakripanteren atzian; bañan begiratzen dute batetan arma ots aundiya datorren toki batera, zaldun bat guziki armatua berengana dator korrika, eta dontzella ederrak koleraz eta etsimenez beterik ezagutzen du Aimon-ko dukiaren semea dala.

Umant arrek maitiago du Anjelika bere biziya baño, eta Anjelikak berriz ez du ikusi nai begitan, usuak mirotza bañan geyago.

Orregatik, izan zan denbora bat zeñetan maitatu zuen Anjelikak Reinaldo, eta orduan Reinaldok etzuen ikusi ere nai; orain arkitzen dira oso mudatuak.

Sorgin iturri bitako urak egiaztu milagro au, bata bestiaren onduan irriyatzen dira Ardenasen: batak betetzen du biyotza amoriyozko desioz, eta bestetik eraten duena erortzen da ajolagabetasun guzizkuan.

Reinaldok eran zuen lenengotik eta daka amoriyoz erretzen. Anjelikak bestetik ito zuen bere egarriya eta orain aren biyotzak ez daka Reinaldoganuntz gorrotua eta bekaitza besterik.

Zalduna ikustiakin bat geratzen da donzella ikaraz mututurik, galtzen ditu puntu artan bere begiyetan erregintzen ziran alaitasuna eta distira, oroyatzen zayo kopeta eta dardarizazko bozakin erregutzen diyo Sakripanteri iges egin dezala beste gerrariyari itxogon gabe.

-¿Ain gutxiyan dakazu nere baloria -erantzun du sarrazenuak-, nun duda egiten dezun eskudatuko zaiturala? ¿Aztu al dituzu Albrageko batalla eta zu salbatziagatik, kasikan armarik gabe, Agrikan eta bere ekerzito guziyakin batitu nitzan arrats ura?

Anjelikak, zer egin ez dakiyela, ez du erantzuten, bañan Reinaldo alderatu zayote bitartean, eta aurrera dator zirkazianua meaxtuaz, bada ezagutu ditu zaldiya eta emakume ainbeste adoratzen duena, eta berriro jayotzen zaizka biyotzian amoriyo eta koleraren su guziyak.

Bañan urrengo kanturako gordetzen det naikidari arroante ayen arteratu zan gudaren kontaera.

DOMINGO KANPAÑA

Domingo Kanpañari botatako bertso famatua oso argiz jantzita gelditzen da Dunixi jaunaren erderazko idaz-lan ori dala-ta. Orregatik oso osorik jarri degu emen.

Dejé al lector, en el anterior "croquis", frente a un caserío del alto de Ixturin, prometiéndole el relato de cómo, en aquel lugar, surgió hace muchos años una bella poesía.

El caso es sencillo de contar, pero, antes de pasar adelante, tengo que consignar aquí una aclaración oportuna.

En mi reciente conferencia dedicada al poeta donostiarra Indalecio Bizcarrondo ("Bilintx"), con motivo del centenario de su nacimiento, comenté con admiración la extraordinaria agudeza de una de las sátiras de nuestro vate, aquella tan popular en todo el país euskeldun, que se titula "Domingo Kanpaña" y en la que con cuatro rasgos certeros se traza una caricatura maravillosa del personaje de este nombre.

Al poner de relieve, en un inciso de la charla, el mérito para mí incomparable de esta poesía, por su fuerza gráfica y su rima penetrante, apunté con timidez la hipótesis de que pudo, según creencia bastante generalizada, haber nacido por espontánea improvisación de "Bilintx" y no, como yo entendía (guiado por la perfección literaria de las estrofas), por gestación escrita. Añadí entonces que si la verdad histórica era la primera, había de calificar

de insólito el ingenio capaz de aquel brote imaginativo.

Terminada la conferencia, un veterano donostiarra ⁽¹⁾, noble aficionado a nuestras tradiciones y archivo viviente de recuerdos locales, se me acerco y me dijo:

-“Domingo Kanpaña”-rena, bat batekua izan zan. ⁽²⁾

-¿Bai?

-Bai, jauna. Nun da nola, nik esango dizut. Ikusi zuenak kontatu zidan eta...

Me interesó, naturalmente. Quedamos citados. Unos días después mi amigo me relataba la historia. La sabía él por “Pikolin”.

-¿Conoció usted a “Pikolin”?

-¿“Pikolin”? ¿El profesor...?

-No, hombre; el fajero, un fajero viejo, un tal Iraeta, de la Calle Mayor... del tiempo de “Bilintx”!

En resumen: mi amigo conoció y trató a “Pikolin”, aunque no alcanzó a conocer a “Bilintx”. Ahora bien, “Pikolin” el fajero y “Bilintx” el estanquero, eran buenos camaradas. Indalecio, hombre sencillo, alternaba de buen grado con el peón, y con ambos se juntaban sin melindres en la donostiarra democracia de las sidrerías, democracia jocunda y niveladora como ninguna, otros personajes mejor acomodados de fortuna que “Pikolin” y “Bilintx”.

Completaba en ocasiones la cuadrilla un tipo bastante original: Domingo “Kanpaña”. Domingo

---

(1) Don Enrique Otegui, de la antigua casa “Argin-Txiki”, de la calle Mayor. (Dunixi-ren oarra).

(2) Euskerazko zati bakoitzaren ondoan, erderaz dio len euekeraz esana. Orrelakoak kendu egin ditugu.

era un obrero de la litografía de Fidel Múgica, antecesor de Victoriano Iraola, cuyos talleres de la calle Narrica, esquina a la de San Vicente, muchos de mis lectores llegaron a conocer. Pues bien; entre la funciones que en la litografía competían al mozo “Kampaña”, la más importante consistía en el cuidado de la fuerza motriz del establecimiento. En visperas, todavía, del motor de gas y de la dinamo, la propulsión se reducía en casa de Múgica a un modesto mulo blanco que bien podía equivaler a un caballo-vapor.

Domingo, pues, cuidaba de la “central” de energía. Alimentaba al buen mulo, lo engrasaba, regulaba sus revoluciones por minuto, lo bañaba en el Urumea y, con frecuencia, terminada la común jornada, jinete y cabalgadura paseaban sus aplomadas y superpuestas anchuras por las calles de la parte vieja.

Tanta afición le tomó “Kanpaña” a la equitación en mulo, que se habituó a utilizar la montura en toda ocasión y lugar.

Una tarde, “Bilintx” con “Pikolin” y otros cuantos, saboreaban en paz una regular sidra en el caserío “Santa Teresa”, situado, como ya se ha dicho, en el alto de Ixturin. “Bilintx” (cuya vida, por lo que se advierte, no debió de transcurrir tan dolorosa como escriben sus biógrafos), reunía a los primores de su vena poética una reconocida pericia culinaria. Su especialidad era la preparación del “arrai-gorri”. Aquella tarde, precisamente “tenía” “arrai-gorri” en Santa Teresa la cuadrilla de “Bilintx”.

El poeta, en el interior, atendía al último hervor de la cazuela, con el aliño del artista que da los últimos toques a una composición, cuando los

camaradas de fuera divisaron con asombro, por la parte de "Pintore", la recia figura del "amigo" "Kanpaña" montado sobre el no menos recio mulo, que se acercaba camino de la sidrería. Lo nuevo y extravagante del caso fue al instante comunicado a "Bilintx":

-¡Aizak, il... ¡Domingo Kanpaña mando gañian!

Bizcarrondo asomó a la portalada con las manos pringadas.

-¡Bota akiyok bertso bat, Indalezio!

En aquel momento llegaba Domingo, y "Bilintx", de en medio del corro, frente al rústico grupo ecuestre jamás visto en sidrería, soltó de súbito, a mulo y jinete, los diez versos inmortales de su sátira famosa:

Mando baten gañian
Domingo Kanpaña,
ez dijoa utsikan
asto orren gaña;
azpian dijoana
mandua da, baña,
gañekua ere bada
azpikua aña:
¡mando baten gañian
bestia, alajaña!

* * *

La crónica de "Pikolin" referida por Otegui es escueta. Termina aquí. Nada dice del efecto causado en el sujeto de la poesía y en el auditorio por la improvisación de Bizcarrondo. Podemos conjeturarlo, sin embargo, mirando a la pieza e imaginándonos los personajes y el ambiente. No

aclara, pues, si el caballero “Kanpaña”, a pie o montado, respondió a la acometida. Respecto de esto bastará recoger, para consignarla sin más garantías, la versión popular que dice que Domingo respondió, y que lo hizo en verso, por no ser menos, en los términos que siguen:

Indalexio, Indalexio,
Indalexio Moko,
uste al dek, uste al dek
ez autala joko?

A lo que Indalexio, herido a su vez en lo sensible de su defecto físico, replicó contundente, apeándose ya de toda gala poética:

Berriz esaten baidak
Indalexio “Moko”,
ezurak autsi arte
ez aut nik lagako.

Es de creer que la cosa no pasó a mayores. Que Domingo Kanpaña se apearía del mulo; que “Bilintx”, por su parte, descendería del Parnaso y que, juntos con “Pikolin” y demás alegres compadres, pasarían a rodear la humeante cazuela de los “arraí-gorris”.

Dunixi
(Dionisio Azcue)

(“El Día”, eguna ez dakigu)

Ontan ez gera sayatuko bertso au zenbat tokitan degun adierazten. Lan luzeegia izango litzake.

INDALECIO BIZCARRONDO
(BILINTX)

“Bilintx” derizitzayon gizon bat zan Donostiyako semea.

Nola Jaungoitiak mundu onetan gizon bakoitzari doai bana bialdu diyon, oni eman zion bertso eta puntu sortzekua zan guztiz bikaña. Berez pobrea zalarik, zuen izketan aberastasunezko buru edo zentzoa.

Euskaldunak, beste atzerritarrak gorde dituzten modura bere seme onen kondaira, kontu, lan eta beste grazi doaiak, gorde bear ditugu gure maisu onaren egiñak, ala al bada ezertan utsik egin gabe; nai nituzke nik argitaratu al ditudan edo goguan dauzkatanak. Arren lan aundiyak edo itz neurtuak ispillutzat agirian daude, bañan kontutxo edo “txistiak”, ez aztu-lekuan geratzeko, asmoa artu det eta ara zeintsu edo nola diran.

I

Mutil-koskorra zala, zebiltzan bein soka-saltuan eta usterik gutxienian etorri zitzayoten zelatari edo aguazilla, zeñak sokari eldu eta orrekin batean mutil-koskor guziyak eraman zituen illunbe edo presondegira.

Nola geyenak aberats aurak ziran, illuna-barrean asi ziran marruaz ojuka:

-“iAi ama! jai aita!”

Bilintx orduan (amabi urtekoa) zan arlote xamarra eta ez zitzayon ainbeste ardura ango egoeragaitik, eta alakorik batean denen aurrean jarririk diyo:

-“Mutillak, zaudete ixilik, bestela kartzeleroa etortzen bada, beso ondotik elduta denak kanpora bigalduko giotzik”.

Lendabiziko bertsoak orduan jarri zituen aguazillari; ara azkeneko puntuak nola diran:

Ikusi zuenian
soka ona zala,
azkar eatzi ziyon
bere azkazala.

II

Aunditzera abiatu zan arotzeyan. (Lanerako etzan ain argiya, bañan nagusiak zeukan gustora, aldiyan bein berekin par batzuek egitiagatik; nagusiya zan Arzuaga).

Onekin batian aritzen ziran lan-leku artan beste asko, eta ayen artean bi oso umore onekuak; bat zan Domingo Kanpaña: eta bestea. Erramun Moko.

Egun batian joan zan lanera eta nagusi onak diyo:

-Bilintx, i gizon-modura zintzo etorri aiz lanera, baña Domingo Kanpaña gandul arrek, gaur goizian egun laurdena galdu dik; ezagun dek astelena dala.

Au aditzian bat diyo onek:

-¿Nagusia, utziko al dit piska bat irtetzen emendik eginkizun batera?

-¿Zer da, ik ere astelena al dek?

-Ez, jauna, astearte bespera.

-Ua bada, bañan aguro etorri.

Bilintxek ere lanerako gogorik etzuen eta aitzekiyakin atera zan, zeña egun guziyan etzan lan-lekura jiratu; oso umore onez pasa zuen eguna. Urrengo goizian kandela bat piztu eta baztar bat miratzen ari dala, alderatu zitzayon nagusia eta zart ostikoaz joaz diyo:

-iAi erropa, zer egiten dek or!

-i Pagu ederra ematen dit beorrek!

-¿Zer dek bada?

-¿Ez al daki, ez al daki bada... emen ere ez dago...

-¿Baña, zer?

-¿Zer? Atzo esan ziran Domingo Kanpañak egun laurdena galdu zuela; erri guziya mira nuen eta ez nuen billatu, eta emen ari nintzan orain kofre tartien batian ote dagon billa... ¡Esker ederra ematen dit! Ez du baliyo fiña izateak mundo onetan.

Nagusiya algaraz asi ta barkatu ziyon pekatua.

III

Astelen batian, komoda bat txarolatzeko agindu zuben nagusiyak Erramun "Moko"-ri eta Bilintxi; abek jarri ziran komodaren alde banetandik aurrez-aurrez, eskuan tanpoya zutela.

Ontan sartu zan emakume bat, ayek arki ziran lekura, eta ikustean ayetako bat Indalezio zala eta au ezaguna izanik, galdetu zion:

-Aizazu, Indalezio, ¿zer da ori?

-¿Au? komoda, eta ori, "Moko" da.

IV

Kayean zegoala bein lagun batzuekin arrantzan ari ziranari begira, inguratu zan bertara erdaldun bat galtza nabarben batzuekin, zeñak zituben arrai gorri-gorri aundi batzuek eta au ikustean diye Bilintxek arrantzan ari ziranari:

-Zertan botatzen dezute orren urruti aparejua?; botayozute amua erdaldun orren galtzari eta naiko arrai-gorri arrapatuko dezute bertatik bertara.

V

Jai arratsalde batean elkartu zan Ernani-n bertsolari batekin; bertsolari onek zuan lagun begi oker bat. Asi ziran bertsoetan eta nola Bilintxek etorri aundiya zeukan, beriala menderatu zuben beste bertsolariya.

Begi okerrak ikustean laguna gain-bera zijoala, ala diyo:

-¿Zanpatuko au "Moko-okerrak"!

-¿Zer, ni Moko-okerra? ¿Zuri bai iruritu, oker begiratzen dezulako!

Pepe Artola

BILINTXEN ESAERA BAT ⁽¹⁾

Loreziyo kaleko
kantoi kantoyian
anai arrebak ziran
elkartu batian;
arrebak igarririk
zeukala ark dirua,
eskatzia zitzayon
etorri burura;
esan ziyon frantsesez:
-“Donemua le artxan”.
-“Ua nere boltsara
eta andik artzan”.

Mayo 3 de 1886

*Publicada en La Galerna el día 27 de Julio
1890.*

⁽¹⁾ Pepe Artola'ren eskuz idatzietatik artua.